

KATEDRALNE ŠKOLE U DALMACIJI POD MLETAČKOM VLAŠĆU OD KONCA 16. DO POČETKA 19. STOLJEĆA PREMA BISKUPSKIM IZVJEŠTAJIMA SVETOJ STOLICI

Slavko KOVAČIĆ, Split

Poznato je da je tijekom ranoga srednjeg vijeka u zemljama zapadne Europe sav školski sustav počivao na katedralnim i samostanskim školama. Te su škole sačuvala stanoviti kontinuitet sa sustavom rimskoga školstva iz vremena prije velike seobe naroda. U razdoblju općega rasula na prijelazu iz staroga u srednji vijek državnih škola naprosto je nestalo. Crkvene su se održale tamo gdje su se održale biskupije i samostani, iako su se u novim, vrlo nepovoljnim prilikama morale zadovoljiti mnogo nižom razinom. Kako su se prilike u pojedinim zemljama sredi-vale, tako su i te crkvene škole sve redovitije i sve uspješnije djelovale. Osnivane su i u onim zemljama koje prije nisu pripadale rimskom svijetu, a u koje se tada proširilo kršćanstvo. Važan zamah katedralnim i samostanskim školama dao je tzv. karolinški preporod. Te su škole bile, dakako, prvotno namijenjene školovanju budućih svećenika, ali su, barem od vremena Karla Velikoga, bile otvorene i svjetovnim đacima.

U razvijenom i kasnom srednjem vijeku starim crkvenim školama pridružile su se nove: komunalne ili gradske škole. Bile su poglavito namijenjene školovanju sinova dobro stojećih građana, uglavnom trgovaca i obrtnika, koji su se pripremali za razna svjetovna zvanja, jer su plemići i vrlo bogati građani svojoj djeci najčešće nalazili privatne učitelje.

U dalmatinskim gradovima sa starom i bogatom kulturnom tradicijom gradske ili komunalne škole počele su se otvarati već u 13. stoljeću, iako prve sigurne vijesti o njima nisu starije od 14. stoljeća.¹ Zanimljiva je konstatacija Šime Urlića, da su ih u razdoblju od 14. do 16. stoljeća vodili »ponajvećma svjetovnjaci, i to tuđinci, velikom većinom Talijani iz Italije«, a poslije toga, u 17. i 18. stoljeću, pretežno »svećenici, i to većinom domaći ljudi.«² Prema Urliću proces pretvaranja srednjovjekovnih gradskih škola iz »gramatičkih« u »humanističke« započeo je kod nas

1 Usp. Šime URLIĆ, *Crtice iz dalmatinskog školstva od dolaska Hrvata do g. 1910. I. dio do g. 1814*, Zadar 1919, 9–19.

2 Ondje, 11.

u prvoj polovici 15. stoljeća. Od tada se u njima uz latinski jezik i književnost učila i retorika, a ponegdje i filozofija. Najvišu razinu u razvoju dosegle su u 16. stoljeću, a zatim su opadale i konačno u 18. stoljeću postupno nestale.³ Glavni razlog toga nazatka bio je u sve većem osiromašenju dalmatinskih komuna pod mletačkom upravom, naročito od vremena velikih turskomletačkih ratova: ciparskog 1571–1573, kandijskog 1645–1669, i dvaju morejskih 1684–1699, 1714–1718.

Stare katedralne škole u natjecanju s komunalnim brzo su počele zaostajati, pa i gasiti se. Stoga su koncili – Treći lateranski (1179) i Četvrti lateranski (1215) – naredili biskupima i kaptolima da im ubuduće posvećuju veću brigu i osiguraju stalnost.⁴ Uza sve to kriza katedralnih škola nastavila se i u sljedećim stoljećima. Neke male i siromašne biskupije nisu ih uopće držale, a kad su ih i držale, često nisu bile ni približno na potrebnoj visini. Zato je Tridentski koncil već 17. lipnja 1546. naredio, gotovo doslovno ponavljajući riječi Trećega lateranskog koncila, da i siromašnije biskupije uzdržavaju bar jednog učitelja koji će »besplatno poučavati klerike i ostale siromašne đake u gramatici«, ako već nisu u stanju imati i teološku školu.⁵

Sudionici Tridentskog koncila s vremenom su bolje uočili potrebu temeljitijeg odgajanja i potpunijeg školovanja budućih svećenika pa su na sjednici od 15. srpnja 1563. odredili da se u svakoj biskupiji uz katedralu, ili na nekom drugom prikladnom mjestu, otvori poseban zavod (»collegium«) za određeni broj đaka, već prema mogućnostima i veličini pojedine biskupije, u kojemu će oni imati smještaj, prehranu, primjeren odgoj i što potpuniju gramatičko-humanističku i bogoslovnu nastavu.⁶ Tom odlukom udareni su temelji novim sjemenišnim školama. Međutim, predviđajući da mnoge biskupije neće imati dovoljno sredstava i prikladnih odgojitelja-učitelja za otvaranje takvih kolegija, dodali su da u takvim slučajevima može biti osnovan barem jedan kolegij za više biskupija zajedno.⁷ Gdje ni to nije bilo moguće, biskup je, dakako, bio dužan ulagati sve sile da se u njegovoj biskupiji drži što bolje uređena katedralna škola staroga stila. Da ta i druge odluke Tridentskog koncila ne pādnu u zaborav, brinuo se poseban kardinalski odbor u Rimu nazvan Zbor Koncila kojemu je svaki biskup morao dostavljati periodičke izvještaje o stanju njegove biskupije s naročitim obzirom na izvršenje koncilskih odluka.⁸

U hrvatskim krajevima pod mletačkom vlašću bilo je tada mnogo biskupija, odreda malih i siromašnih; u samoj Dalmaciji deset, od čega pet otočkih (korču-

3 Ondje, 23.

4 Treći lateranski koncil u 18. kanonu naredio je da svaka katedralna crkva dodijeli beneficij »učitelju koji će besplatno poučavati klerike dotične crkve i siromašne đake« (*Conciliorum oecumenicorum decreta*, Bologna 1973, 220). Na četvrtom lateranskom koncilu u 11. konstituciji istaknuto je da spomenutu naredbu mnoge biskupije ne izvršavaju. Zato je ona ponovno potvrđena i dodano je da i ostale crkve koje raspolažu dovoljnim приходima osiguraju takve učitelje, a metropolitanske crkve osim učitelja gramatike neka uzdržavaju još i učitelja teologije (ondje, 240).

5 Ondje, 668.

6 Koncil je za taj zavod upotrijebio izraz »kolegij«, a određujući mu svrhu, dodao je da ima biti *rasadište*, latinski *seminarium*, odatle onda i hrvatski naziv *sjemenište*. U spomenutoj koncilskoj odluci stoji da se u tim zavodima ima učiti: »gramatices, cantus, computi ecclesiastici aliarumque bonarum artium disciplina« (ondje, 751). Izraz »bonae artes« označava humanističko-retoričke i filozofske razrede.

7 Usp. ondje, 753.

8 Usp. Slavko KOVAČIĆ, *Najstariji izvještaji o stanju makarske biskupije (1626–1658)*, Split 1975, 11–14.

lanska, hvarska, rapska, krčka i osorska) i pet priobalnih (splitska, trogirski, šibenska, zadarska i ninska). Poslije prvoga većeg uzmaca osmanlijskog carstva iz tih krajeva na prijelazu iz 17. u 18. stoljeće pridružile su im se još dvije: makarska i skradinska. Za dugo vremena ni jedna od njih nije bila u stanju provesti koncilsku odluku o sjemeništima. Veronski biskup Augustin Valier, koji je 1579. kao »Apostolski pohoditelj« u papino ime obišao spomenute biskupije pod mletačkom vlašću, predložio je da se usprkos svim neprilikama i poteškoćama u Dalmaciji osnuju barem dva sjemeništa, jedno za splitsku metropoliju u Splitu, a drugo za zadarsku u Zadru. U slučaju da se to ne uspije ostvariti predložio je da Sv. Stolica odredi, neka se u rimski »Collegium Germanicum« prime po četiri đaka iz svake dalmatinske biskupije ili da se u Rimu otvori »Collegium Dalmaticum«, a uz to da u samoj Dalmaciji bude osnovan barem jedan isusovački kolegij za školovanje svjetovne i duhovne mladeži.⁹

Ti Valierovi prijedlozi u Rimu su ozbiljno razmotreni, pa je papa Grgur XIII. već iste godine naredio nadbiskupima splitskom i zadarskom da osnuju predložena sjemeništa u Splitu i Zadru¹⁰ te odredio da se za đake iz Dalmacije osnuje jedan kolegij u Italiji sredstvima koje će osigurati Sv. Stolica. Ta je druga odluka ostvarena već slijedeće godine 1580, kad je u Loretu otvoren »Collegium Illyricum«, povjeren brizi isusovačkog reda koji je tada u Italiji i drugim zemljama vodio mnoge izvrsne škole. Međutim, taj je zavod zbog raznih neprilika 1593. bio zatvoren, a njegovi đaci prebačeni u neke rimske kolegije, gdje im je bilo osigurano manje mjesta. Poslije prekida od tridesetak godina hrvatski kolegij u Loretu opet je bio otvoren brigom rimskog Zbora za širenje vjere (1624). Od tada pa sve do 1796. u njemu je redovito učilo 30–40 đaka i studenata iz svih dalmatinskih biskupija.¹¹ S vremenom je spomenuti Zbor za širenje vjere otvorio u talijanskom gradu Fermu sličan zavod za školovanje svećeničkih kandidata turskih podanika hrvatske i albanske narodnosti u kojemu je tijekom osamdesetak godina njegova djelovanja (1663–1746) školovan i priličan broj svećenika iz dalmatinskih biskupija pod mletačkom vlašću.¹² Neki su svećenici iz tih biskupija završavali gimnazijske i bogoslovne nauke u rimskim zavodima o kojima je također brigu vodio spomenuti Zbor za širenje vjere.¹³ Sve to ipak nije moglo zadovoljiti potrebe školovanja dovoljnog broja svećenika za tolike biskupije. Za to se sve više osjećala potreba otvaranja neke dobre uređene crkvene škole, gramatičke i humanističko-retoričke, u samoj Dalmaciji, to više što su postojeće komunalne škole u pojedinim dalmatinskim gradovima dolazile u sve veću krizu, ograničavale se na gramatičke razrede ili se čak sasvim gasile. Smatralo se da bi svim tim potrebama najbolje odgovorio isusovački kolegij otvoren u nekom dalmatinskom gradu. Međutim,

9 Usp. Daniel FARLATI, *Illyricum sacrum*, V, Venetiis 1775, 132, Joannes VITEZIĆ, *La prima visita apostolica postridentina in Dalmazia nell' anno 1579*, Romae 1957, 21 i 41; Josip JURIC, *Ilirski kolegij u Loretu 1580–1860*, Vrela i prinosi. Zbornik za povijest isusovačkoga reda u hrvatskim krajevima, 13, 1982, 25–26.

10 Vatikanski arhiv, Sec. brev. 48, 1580, fol. 119v–121r.

11 JURIC, nav. dj. 27–43, 51–58; ISTI, *Collegium Illyricum Lauretanum*, dissertatio ad lauream na P. Inst. Orient. stud. predana g. 1932, rukopis, 36–38, 49–51, 63, 67, 72, 74–75. – O tom kolegiju piše i Radonić, ali površno, na mnogim mjestima krivo. Još površnije piše o školstvu u Dalmaciji (Jovan RADONIĆ, *Štamparije i škole rimske kurije u Italiji i južnoslavenskim zemljama u XVII veku*, Beograd 1949).

12 Usp. Vittorio BARTOCETTI, *Il Collegio di san Pietro e Paolo di Fermo (1663–1746)*, P.O. iz Studia Picena, Fano 1935, 1–34.

13 Usp. URLIĆ, nav. dj., 56.

zbog raznih poteškoća, a najviše zbog nenaklonosti mletačkih vrhovnih vlasti prema isusovačkom redu i njihovim školama, svi pokušaji da se takav kolegij otvori bili su uzaludni.¹⁴ Jedini mogući oblik crkvenoga školstva u toj pokrajini je i dalje, sve do konca 18. stoljeća, ostao isti: katedralne i samostanske škole, a rijetko sjemenište.

Prvo sjemenište u Dalmaciji otvorio je g. 1581. splitski nadbiskup Ivan Dominik Marcot de Seraphinis zvan Foconio, izvršujući spomenutu naredbu pape Grgura XIII, ali se ono, djelujući u nekoj iznajmljenoj kući, bez stalnih prihoda i bez dovoljna broja odgovarajućih odgojitelja i učitelja, nije moglo održati. Već je 1593, prije nego se pravo uhodalo, zatvorilo vrata.¹⁵ To je bio obeshrabrujući primjer ostalim dalmatinskim biskupima. Prema Urliču ipak bi početkom 17. stoljeća postojalo sjemenište u Šibeniku, a sredinom toga stoljeća u Hvaru,¹⁶ ali to su ustvari bile tek nešto bolje uređene katedralne škole, i to samo gramatičke, a ne sjemeništa u pravom smislu te riječi. Treći papinski pohoditelj dalmatinskih biskupija Oktavijan Garzadori, zadarski nadbiskup, opet je pokrenuo pitanje osnivanja sjemeništa u Dalmaciji. On je predlagao da se taksiraju prihodi svih crkvenih nadarbina na tom području i na taj način osiguraju potrebna sredstva za podizanje i uzdržavanje jednog sjemeništa za školovanje budućih svećenika iz svih dalmatinskih biskupija. To je sjemenište trebalo biti podignuto u Zadru.¹⁷ Poslije toga njegov je nasljednik u Zadru nadbiskup Benedikt Capello (1639–1642) predložio da se sazove nacionalni koncil radi rješavanja toga tako važnog pitanja,¹⁸ ali svi su ti prijedlozi ostali bez pravog odjeka.

U Zadru je oko 1667. otvoreno sjemenište, ali ne pokrajinsko, nego samo zadarsko. Troškove je podmirivalo sredstvima zaklade koju mu je oporukom ostavio nadbiskup Bernard Florio (1642–1656) pa je zato i nazvano njegovim imenom. Radilo je 130 godina, od oko 1667. do 1797, kad je padom Mletačke Republike propala spomenuta zaklada. Nije moglo uzdržavati više od šest sjemeništara, ali njegova je škola zacijelo bila otvorena i ostalim gradskim klericima.¹⁹

14 Usp. JURIC, *Collegium Illyricum Lauretanum* (v. bilj. 11), 36, 47, 66–67, URLIĆ, nav. dj., 45–46.

15 Farlati je kao godinu zatvaranja toga sjemeništa naveo 1594. (*Illyricum sacrum*, III, Venetiis 1765, 469), ali u Foconijevu izvještaju iz g. 1593. piše: »...L' Arcivescovo non ha potuto stabilire un seminario come l' aveva ardito e cominciato essendo stato il principale gradimento. Oltre la poca commodità delle entrata, il non aversi potuto havere li precettori et principali ministri, non essendone del suo clero de' atti, non trovandosi de' forastieri che volesse trasferirsi in Dalmatia...« (Vat. arhiv, S. Congr. Conc., Relat. dioec, 759 A Spalaten. a. 1593). Kratak historijat toga sjemeništa donose: Grga NOVAK, *Povijest Splita*, II, Split 1961, 297, a zatim Ivan OSTOJIC, *Nadbiskupsko sjemenište u Splitu 1700–1970*, Split 1971, 9–10, obojica prema Farlatiju.

16 Usp. URLIĆ, nav. dj., 45 i 49.

17 O tome v. Propagandin arhiv u Rimu, SC Visite e Collegi vol. 3 fol. 281v–282r. Garzadori je kao mogućnost opskrbljivanja toga sjemeništa spomenuo da bi se možda polovica svote od 3000 dukata koju je za gradnju samostana koludrica u Šibeniku ostavio trgovac Nikola Ručić dala u tu svrhu (ondje, fol. 281v), jer u Šibeniku su već bila dva takva samostana.

18 Usp. RADONIĆ, nav. dj., 112–113.

19 O tom je sjemeništu prvi put izvijestio Sv. Stolicu nadbiskup Teodor Balbo g. 1667. Tu je najprije spomenuo da je njegov prethodnik Bernard Florio »*Ex testamento mandaverat erectionem seminarii sex alumnorum, quam differi voluit, donec Serenissimae Reipublicae Venetae pax a Deo reddita fuerit*«. Budući da je uprava došla u ruke prokuratora Sv. Marka u Veneciji, Balbi je dodao: »*apud istos omni studio incubui ut seminarii erectio sublatis dilationibus in praesenti perficeretur. Quod binis itineribus Venetias innitis necnon frequenti consultatione assiduisque offitiis a praefatis procuratoribus tandem*

Splitsko sjemenište, otvoreno 1700, imalo je od početka ulogu metropolitanskog sjemeništa. Njegov utemeljitelj, splitski nadbiskup Stjepan Cosmi (1678–1707) sve je poduzeo da tomu zavodu osigura stalnost i što veću uspješnost u radu na odgoju i školovanju najdarovitijih đaka iz Splita i drugih biskupija ondašnje splitske metropolije, svećeničkih pripravnika i onih koji su se željeli pripremati za razna svjetovna zvanja. U tome je uspio preko svakog očekivanja tako da je ono brzo došlo na glas kao najbolje uređena i najpotpunija škola u cijeloj Dalmaciji. Split je s njim dobio prvu potpunu klasičnu gimnaziju, a bogoslovni studij otvoren u njemu bio je prva visoka škola u tom danas sveučilišnom gradu. Gimnazija i bogoslovni studij u splitskom sjemeništu dosegli su tijekom 18. stoljeća razinu najizvrsnijih sličnih škola u Italiji.²⁰ Tu su se sve do 1817. školovali mnogi đaci iz raznih dalmatinskih mjesta, uglavnom iz gradova i nekih varoši i kaštela, rjeđe sa sela. Seoskim dječacima bile su dostupnije glagoljaške škole u glagoljaškim sjemeništima u Zadru (od 1748)²¹ i Priku kod Omiša (od 1750),²² a latinske u raznim samostanima, najviše u onima franjevačke provincije presv. Otkupitelja.²³

Povijest spomenutih sjemenišnih i samostanskih škola u našoj historiografiji više je obrađivana, dok se o prošlosti katedralnih škola, o kojima je ovdje riječ, pisalo samo u nekim općim pregledima povijesti školstva, i to gotovo isključivo na temelju domišljanja i malobrojnih podataka koje je Farlati uvrstio u svoje djelo »Illyricum sacrum«.²⁴ Istina je da se u sačuvanim izvorima jedva nađe koji podatak o djelovanju tih naših najstarijih škola u srednjem vijeku i poslije sve do konca 16. stoljeća, ali njihovu prošlost od toga vremena pa do početka 19. stoljeća, kad su se konačno ugasile, ipak je moguće bolje osvijetliti zahvaljujući važnim i zanimljivim podacima koje pružaju mnogobrojni izvještaji o stanju dalmatinskih biskupija iz toga razdoblja sačuvani u Vatikanskom arhivu.

Katedralna škola u Splitu od 1593. do 1700.

Prve konkretnije vijesti o katedralnoj školi u Splitu nalaze se u izvještaju već spomenutoga splitskog nadbiskupa Foconija iz 1593. U njemu je on sa žaljenjem spomenuo svoj neuspjeli pokušaj da na životu održi sjemenište koje je bio otvorio, pa odmah zatim dodao da je ipak uspio učitelju, koji je poučavao klerike u gramatici, osigurati kuću i pristojnu plaću, te da drži još i učitelja pjevanja.²⁵ Međutim,

Deo adiutore obtinui.« U daljnjem tekstu pripovijedao je kako je pronašao zgradu koja se već uređuje, a »*Regimen ac institutio eiusdem seminarii erit pro nunc sub disciplina presbyterorum saecularium probatae vitae ac litteraturae, quod totius provinciae comodo in posterum prodesse poterit*« (Vat. arhiv, S. Congr. Conc., Relat. dioec. nr. 413A Jadren. a. 1667). O tom sjemeništu v. Carlo Federico BIANCHI, *Zara cristiana*, I, Zara 1877, 265–266, gdje on kao godinu otvaranja stavlja 1656, što je preuzeo i Urlić u nav. dj. str. 47.

20 Kratak, ali vrlo temeljit pregled povijesti toga odgojno-školskog zavoda napisao je Ostojić (v. bilj. 15). O pripremama za osnivanje v. str. 15–19, o prvim počecima 20–25, a o značenju i razini str. 22, 30–31, 37, 42–43.

21 Usp. BIANCHI, nav. dj., 267–271.

22 Usp. Ivan PIVČEVIĆ, *Sjemenište u Prijeku*, Program C.K. Velike gimnazije u Spljetu za šk. g. 1911/1912, Spljet 1912, 7–11.

23 O tim samostanskim srednjim školama u spomenutoj provinciji v. Petar BEZINA, *Srednje školstvo u franjevačkoj provinciji presvetog Otkupitelja (1735–1920)*, Split 1989, 27–31 (za mletačko razdoblje).

24 Dovoljno je za potvrdu toga suda vidjeti što o njima piše Šime Urlić u više puta navođenom djelu.

25 »*Ha però fatto tanto esso Arcivescovo che vi è comodità d' una casa e d' onesto salario per un precettore di gramatica per li chierici e ne tiene uno ancora de canto...*« (Vat. arhiv, S. Congr. Conc., Relat. dioec. 759 A a. 1593).

u novom izvještaju, pisanu slijedeće godine (1594), naveo je da splitski klerici gramatičke razrede uče u komunalnoj školi, a da je on za katedralnu školu odredio jednog učitelja koji predaje moraliku i Sv. Pismo i drugoga koji poučava klerike u pjevanju. Zatražio je ujedno dopuštenje da svotu od 500 dukata, koji ju je za splitske klerike ostavio pokojni nadbiskup Marko Corner, smije dati na dobit od osam posto, od čega bi se moglo plaćati učitelja gramatike za tu školu, da klerici ne moraju ići u komunalnu i zbog toga lutati po gradu.²⁶ Ta je svota zaista bila položena kod mletačkih bankara, ali dobitak nije redovito preuziman, dapače 1603. prijetila je opasnost da to sve skupa propadne,²⁷ što se vjerojatno i dogodilo jer poslije o toj zakladi više nema spomena u sačuvanim izvorima.

Novi nadbiskup Markantun de Dominis, izvješćujući Rim o stanju nadbiskupije, već prije preuzimanja službe u Splitu (g. 1602) nabrojio je sve redovite troškove koji ga čekaju među kojima i »plaću učitelju (katedralne) škole«.²⁸ Tri godine poslije toga (1605) javio je da u Splitu ima »24 klerika pod posebnim učiteljem (katedralne) škole, nedavno postavljenim«,²⁹ ne spominjući pobliže razrede koji su bili povjereni tomu učitelju. Čini se da su to bili gramatički razredi jer je poznato da je prije 1607, kad je Split poharala kuga, sam De Dominis u svome stanu klericima predavao predmete filozofskih i bogoslovskih razreda.³⁰ U težim prilikama poslije haranja pošasti dopustio je (1609) »da klerici stječu naobrazbu na javnoj gradskoj gimnaziji«.³¹ Zaključak – da je prema tome splitska katedralna škola više godina bila zatvorena – potkrepljuju nadbiskupove riječi napisane g. 1612. prema kojima »zbog skrajnjega siromaštva« tada nije bilo »ni sjemeništa, ni učitelja za klerike«.³² Činjenica da su 1615. vrhovne mletačke vlasti odobrile odluku da splitski svećenik Rinaldo de Rinaldis preuzme crkvenu nadarbinu Gospe od Pojišana »za vršenje službe učitelja moralike u katedralnoj školi«³³ dokazuje da je ta škola, ako nije već prije proradila, tada bila pred otvaranjem. Pitanje je samo da li je tada imala, odnosno trebala imati i gramatičke razrede, a ne samo bogoslovne. Svakako, ona je g. 1621, u vrijeme novoga nadbiskupa Sforze Pon-

26 »...Clericis duo preceptores deputavit, alterum qui eos in bonis moribus et divinis instruat, et alterum qui eos canere doceat, quia ordinarium gramaticae magistrum habent qui est Communis...« (Ondje, a. 1594).

27 Papinski pohoditelj Priuli pokušao je poduzeti potrebne mjere da se taj novac spasi. Usporedi prijepis akata njegove vizitacije splitske nadbiskupije u Nadbiskupskom arhivu u Splitu (dalje NAS), Corp. extr. 1, str. 102.

28 Vat. arhiv, S. Congr. Conc., Relat. dioec. 759 A a. 1602.

29 »Clerici adsunt 24 sub peculiari magistro scholae nuper instituto...« (ondje, a. 1605).

30 Farlati na temelju podataka u »rimskom rukopisu« kaže: »Cum nemo esset, qui adolescentibus, postequem studiis humanitatis perfuncti sunt, graviores disciplinas traderet; in hanc ipse curam et cogitationem sibi incumbendum putavit; atque in aedibus archiepiscopilibus, clericos praesertim, logicem, mathesim ac theologiam docere instituit« (Illyricum sacrum, III, Venetiis 1765, 483). Dakle, radilo bi se o filozofskim i teološkim razredima.

31 To je poznato iz kasnije Cosmijeve bilješke koja glasi: »Et quamquam Marcus Antonius De Dominis a. 1609 postquam pestis ingentem solitudinem in Urbe fecerat, clericos in publico urbis gymnasio erudiri permiserit, salvam tamen esse voluit obligationem capituli ad praeditam impensam pro peculiari praeceptore faciendam; et merito, quia longe meliorem institutionem tum in litteris, tum in moribus clerici separati a laicis percipere possunt« (NAS, S. 57 fol 74r).

32 »...Nec seminarium habet, nec magistrum clericorum ob summam egestatem« (Vat. arhiv, S. Congr. Conc., Relat. dioec. 759 A a. 1612).

33 »...ad exercendum officium magistri clericorum in moribus« (NAS, S. 21 fol. 90v). Duktala je datirana 28. IX 1615. Smatramo da izraz »in moribus« ovdje znači »u moralici«, a ne »u vladanju«, a tako i u drugim slučajevima kad dolazi uz naslov »učitelja« i u kontekstu škole.

zona imala učitelje gramatike i glazbe koji su za te službe primali prihode nekih crkvenih nadarbina.³⁴ Njima se do 1625. pridružio još i učitelj moralke.³⁵ Ponzon je 1634. napisao da u toj školi rade »učitelji obreda, gramatike, moralke i glazbe« te dodao da je on učitelju glazbe i orguljašu povisio plaću »da klerike poučava i u figuralnom pjevanju, kako bi se služba Božja nedjeljom i blagdanom obavljala uz figuralno pjevanje i orgulje«. ³⁶ Taj učitelj glazbe bio je zacijelo tadašnji katedralni zborovođa, poznati skladatelj Ivan Lukačić.

Čini se da je splitska katedralna škola u godinama pred Ponzonovu smrt (+1640) i u vremenu koje je proteklo do dolaska novoga nadbiskupa Leonarda Bondumiera znatno nazadovala. Bondumier se tužio tajniku Zbora za širenje vjere u pismu od 11. ožujka 1642, da su klerici vrlo loše poučeni tako da jedva znaju čitati, a nemaju pojma što su to konkordancije. Stoga im je smjesta promijenio učitelja, a na njegovo mjesto postavio jednog kanonika, »dobra humanistu i kazui-stu«, koji je nauke završio u rimskom »Clementinum«. ³⁷ U vrlo teškim prilikama za vrijeme kandijskoga rata (1645–1669) ta se škola jedva održala. Bondumier je 1650. spomenuo njezine učitelje gramatike i glazbe dodajući da je teško naći nekoga tko bi te službe trajno vršio, jer je plaća bila vrlo slaba. ³⁸ Slično je napisao i u izvještaju 1659. ³⁹ U spisima splitske sinode, održane g. 1653, nalazi se podatak da je tada splitsku komunalnu školu vodio »pater Frane Nikolić«, a katedralnu »đakon Josip Kavanjin«. ⁴⁰ U tadašnjim ratnim prilikama došlo je čak do toga da je 1661. isti učitelj don Karlo Rossi trebao u isto vrijeme voditi katedralnu i komunalnu školu. U katedralnoj je tada imao 18 đaka. ⁴¹ Povoljnije prilike za

34 »*Seminarium non adest ob nimiam dioecesis paupertatem. Sunt tamen magistri gramatices et musices, qui clericos instruunt et eorum salarium ex beneficiis ad hoc unitis percipiunt*« (Vat. arhiv, S. Congr. Conc., Relat. dioec. 759 A a. 1621).

35 Ponzon je g. 1625. na pitanje papinskog vizitatora Garzadorija o sjemeništu odgovorio: »*Signore, non, per la povertà della diocese, et fù una volta instituito, et non potè conservarsi; habbiamo però il maestro di gramatica, di canto e di costumi per li chierici*« (Propagandin arhiv, SC Visite e collegi vol. 2 str. 787). – U izvještaju koji je te iste godine nadbiskup dostavio Zboru Koncila piše o tome: »*Sunt magistri gramatices et musices qui clericos instruunt...*« (Vat. arhiv, S. Congr. Conc., Relat. dioec. 759 A a. 1625). Ne spominje se tu treći učitelj.

36 »*Adest magister ceremoniarum, gramatices, morum et musices pro clericis, similiter organista, quibus duobus postremis salarium adauxit modernus archiepiscopus, ut clericos etiam in cantu figurato instruat et singulis diebus dominicis et festivis officia cum cantu figurato et organo celebrentur*« (ondje, a. 1734). – O figuralnom pjevanju v. niže bilj. 49.

37 »*Li chierici latini, cioè questi di Spalato, l'ho ritrovati quasi tutti ignorantissimi, che a pena sanno leggere, le concordanze ne quid nominis; onde subito gl' ho mutato maestro datoli ad un canonico allevato nel Clementino, buon humanista e buon casista...*« (Propagandin arhiv, SOCG vol. 60 fol. 456r).

38 »*Pro clericorum educatione sunt proprii magistri gramaticae et musicae, sed pro tenuitate provisionis vix reperiuntur, qui continuo velint talia subire onera*« (Vat. arhiv, S. Congr. Conc., Relat. dioec. nr. 759 A, a. 1650).

39 »*Clerici qui ecclesiae cathedrali inserviunt habent magistros gramaticae et musicae, sed quia provisio est tenuis, ideo vix aliquando reperiuntur, qui tale onus accipere velint*« (ondje, a. 1659).

40 NAS, S. 42. b. fol. 2v.

41 Rossi je 16. VII. 1661. pisao Zboru za širenje vjere i ovo: »... *son stato fatto pubblico precettore della città di Spalato et anche come rettore delli chierici della chiesa con non poca gloria mia e della S. Congregatione e quelle cariche le ho ricevute per non poter far di meno...*« (Propagandin arhiv, SOCG vol. 307 fol. 130r). – U pismu od 30. XI. 1661. spomenuo je najprije da ga je nadbiskupov vikar postavio učiteljem osamnaestorice klerika, a zatim dodao: »*Di più la spettabile comunità di questa fedele città m'ha eletto per pubblico precettore et in breve comincerò ad esercitar la carica*« (ondje, Fondo di Vienna, SOCG vol. 5 fol. 143rv i 155r).

splitsko školstvo nastupile su tek kad je rat završen. Novi nadbiskup Bonifacije Albani postavio je za učitelja katedralne škole don Nikolu Bijankovića koji se s tim naslovom spominje već u spisima nove splitske sinode pod nadnevkom 3. studenoga 1671.⁴² Bijanković je 1673. u toj školi predavao gramatiku i moralno bogoslovlje.⁴³

Prema naredbi donesenoj na sinodi 1653, a doslovno ponovljenoj na slijedećoj 1671, morali su splitski klerici učiti gramatiku i humanističke nauke kod svoga učitelja koji je bio dužan svakog dana zabilježiti uz ime pojedinog đaka da li je bio prisutan ili ne. Nemarne u pohađanju nastave čekala je teška kazna.^{43a} Ti školski dnevници nisu se, nažalost, sačuvali. Naredbe u mnogim slučajevima nisu poslije ostvarivane, pa se slobodno može sumnjati u to da su se tada u splitskoj katedralnoj školi predavale »humanističke nauke«. Dapače, vjerojatnije je da nisu, na što upućuju gore navedeni podaci o teškoćama.

Čim je Albanijev nasljednik nadbiskup Stjepan Cosmi koncem mjeseca rujna 1682. stigao u Split i preuzeo službu, darovao je »izvrsnom učitelju« katedralne škole 60 dukata želeći tim pokazati koliko cijeni tu službu i kako mu je stalo do toga da tu školu unaprijedi.⁴⁴ Doduše, on je bio uvjeren da takav oblik škola ne odgovara više zahtjevima novih vremena pa je stoga želio što prije osnovati sjemenište s potpunom gimnazijom i bogoslovijom, ali se čuvao svake brzopletosti u tako složenu pothvatu, uz ostalo poučen i primjerom Foconijeva neuspjeha, o čemu je već bilo govora. Nastojao je u međuvremenu što više splitskih klerika poslati u potpune i sustavno vođene crkvene škole izvan Dalmacije, jer ih u njoj nije bilo. Pritom je izrazio mišljenje da prednost ima školovanje u Zagrebu, očito zbog mogućnosti vježbanja u hrvatskom jeziku, što je nedostajalo đacima papinskih zavoda u Italiji.⁴⁵

Rad na ostvarenju preduvjeta za otvaranje novih sjemenišnih škola u Splitu bio je prisiljen odgađati zbog teških ratnih prilika u pokrajini. Međutim, čim su Osmanlije zauvijek napustili sinjsku tvrđavu i bojište se odmaklo dalje od obale, pa se počelo nešto mirnije živjeti, stao je istodobno unaprijeđivati postojeću katedralnu školu i poduzimati korake potrebne da se budućem sjemeništu osigura sve što je neophodno za siguran početak i dobar razvoj. Tako je već 1693. mogao s radošću javiti rimskom Zboru Koncila da je kupio i dao dolično urediti neku kuću naslonjenu na tada vrlo skromnu nadbiskupsku palaču, pa ju je zatim predao jednom splitskom svećeniku, koji je nauke svršio u Loretu, da u njoj »napaja

42 NAS, S. 43 fol 2r – Zanimljivo je da je u spisima te sinode pod nadnevkom od 4. XI. njegovu imenu dodan naslov »*parochus Castris Sussuraz*« (ondje, fol. 4v). Bit će da je za učitelja katedralne škole tek bio izabran. Župničku službu u Kaštel-Sućurcu vršio je barem do konca g. 1671. (usp. Mile VIDOVIĆ, *Nikola Bijanković splitski kanonik i makarski biskup 1645–1730*, Split 1981, 29–30).

43 Propagandin arhiv, SOCG vol. 481 fol. 75r i VIDOVIĆ, nav. dj., 31.

43a »*Clerici in minoribus constituti scholae grammaticae et humanitatis studiis a praeceptore illis deputato imbuantur, obligato praeceptore de diurna punctatione interventium, qui quatenus considerabili tempore ad scholam accedere contempserint, ad ordines ulteriores per annum non sint promovendi*« (NAS, S.42 A fol. 10v, 43 fol. 14r).

44 Tu je navedeno za Nadbiskupa: »... *in accessu ad Ecclesiam sexaginta ducatos egregio magistro largitus est...*« i odmah sa žaljenjem dodano da Nadbiskup više nije u stanju u tu svrhu darivati veće svote jer se (u ratnim prilikama) povećao broj siromaha kojima je pomoć potrebija (NAS, S.57 fol 74r).

45 Usp. Slavko KOVAČIĆ, *Splitski nadbiskup Stjepan Cosmi, Paštrićev suvremenik i prijatelj*, zbornik Ivan Paštrić 1636 – 1708: život, djelo i suvremenici, Split 1988, 111–120.

gradske klerike gramatikom, humanističkom književnošću, crkvenim znanostima i stegom«. Budući da je ta zgrada bila tako blizu, i sam je često pohađao nastavu prateći rad te škole.⁴⁶ S vremenom je postavio za učitelje nekeiskusne članove redovničke družbe somaska koje je doveo iz Venecije, najprije patra Perpentija koji je u Splitu ostao preko tri godine,⁴⁷ a zatim patra Alessandrinija, svoga bližeg rođaka koji je 1700. postao prvim rektorom i jednim od prvih učitelja u novoo osnovanom splitskom sjemeništu.⁴⁸ Alessandrini je, dakle, bio posljednji učitelj u tisućljetnoj povijesti splitske katedralne škole.

Katedralna škola u Zadru

Na zadarskoj sinodi održanoj 1598. donesena je naredba da svi gradski klerici moraju pohađati »jednu te istu školu kod učitelja kojega nazivaju sjemenišnim«, dok i stvarno ne bude otvoreno sjemenište. Posebno se tu spominje da svi moraju učiti glazbu, naročito crkvenu i »ravnu koju nazivaju čvrstim pjevanjem«,⁴⁹ a navedene su stroge mjere koje će biti poduzete protiv onih klerika koji bi se igrali loptom po javnim trgovima i hvatali se u kola, privatna ili javna, naročito noću.⁵⁰ Da je ta katedralna škola u Zadru tada bila vrlo skromno uređena, svjedoče riječi nadbiskupa Minuccija, uvrštene u izvještaj o stanju nadbiskupije 1599, prema kojima je tada u njoj predavao samo jedan učitelj s vrlo slabom plaćom.⁵¹ Minucci

46 »*Interim ne suo muneri ac flagrantissimae voluntati desit, sacerdotem e suo clero selegit in Collegio Lauretano Illyrico a patribus numquam satis laudatae societatis Jesu bonis artibus bonisque moribus excultum, eique congruum stipendium de sua pecunia, domumque a se emptum ac decenter institutam assignavit veluti quoddam seminarii rudimentum, ut urbanos clericos gramatica, humanioribus litteris, atque ecclesiastica notitia et disciplina imbuat. Acciditque peropportune, ut dicta domus archiepiscopalibus aedibus sit contingua in eamque reserato ostio ad libitum pateat Archiepiscopo aditus, qui proinde suorum clericorum studiis atque profectui non solum auspiciis, sed et ipse praesentia praeesse ac Deo favente prodesse enitetur*« (Vat. arhiv, S. Congr. Conc., Relat. dioec. nr. 759 A a. 1693).

47 Cosmi je toga učitelja s poštovanjem spomenuo u svojoj oporuci od 11. II. 1707. kao »*soggetto riguardevole*« dodajući da je sam snosio sve troškove za njegovo uzdržavanje u vrijeme boravka u Splitu »*per il corso di tre anni e più...*« (Testamento di monsignore illustrissimo e reverendissimo Stefano Cosmi..., prilog časopisu *Bullettino di archeologia e storia dalmata* 8, 1885, 8).

48 Usp. Biografski leksikon Hrvatske, I, Zagreb 1983, 76 (pod *Alessandrini, Gianfrancesco Maria*).

49 »*Clericos jubemus omnes ad unam eademque scholam convenire apud eum, qui magister seminarii appellatur, donec per Ecclesiae hujus angustias, quod magnopere fatigamus, fundandi seminarii aliqua ratio iniri queat...*« i »*Musicae incumbant omnes, praecipue ecclesiasticae planaeeque, quam firmum catum appellant...*« (FARLATI, nav. dj., V, 147). Izraz »*cantus planus*« označava koralno pjevanje i pučke popijevke slobodna ritma, dok se »*cantus firmus*« uzimao u značenju podloge za kontrapunkt. Različito od toga bilo je ritmičko pjevanje (»*cantus figuratus*«), tada moderno, koje se g. 1634, kako je već navedeno, učilo u splitskoj katedralnoj školi. O tim vrstama pjevanja v. *Dizionario enciclopedico universale della musica e dei musicisti. Il lessico*, vol. I, Torino 1983, 491–492.

50 Među prekršajima koji će se strogo kažnjavati spomenuto je na prvome mjestu »*hodanje noću s oružjem*«. Prekršiteljima te zabrane prijetilo se slanjem na galiju. Kao razlog takve strogosti navedeno je: »*...curare enim omnino debemus, ut mala fama, qua Jadrrensus clerici, paucorum quorundam culpa, non in civitate solum, sed foris etiam laborant*« (FARLATI, nav. dj., 147–148).

51 Nadbiskup je izrazio duboko žaljenje što nije u stanju otvoriti sjemenište, jer da u svećenstvu vlada veliko neznanje, pa kad ne bi bilo četiri ili pet svećenika koji su nauke svršili u Loretu, a kojima se povjeravaju sve službe »*di confessioni, di cura di monasteri, di dottrina cristiana, di visite, di sermoni et di letioni*«, bilo bi daleko gore. Stoga je predložio da se ukine samostan sv. Krševana koji je prije obično imao do 12 i čak do

je u slijedećem izvještaju 1601. napisao da »u cijeloj pokrajini nema ni sjemeništa ni gramatičke škole«, pri čemu je zacijelo mislio na svoju crkvenu pokrajinu, tj. zadersku metropoliju. Dodao je da svećenstvo još uvijek poklanja neku pozornost »književnosti«, ali s mukom, a i to će pasti kad nestane svećenika školovanih u Loretu »koji u njoj poučavaju, jer ne postoji mogućnost plaćati učitelje dovedene izvana«, a ono malo što se plaća sadašnjima od nadbiskupskih prihoda, prihoda opatije sv. Krševana i spajanjem nekih malih crkvenih nadarbina jedva iziđe na 40 škuda.⁵²

Možda te njegove riječi ne treba shvatiti previše doslovno. Zacijelo se katedralna škola u Zadru ipak držala, pa makar i u najskromnijem obliku. Nju doduše ne spominje ni nadbiskup Viktor Ragazzoni u izvještaju iz g. 1615, ali naglašavajući da nema nikakve nade u mogućnost otvaranja sjemeništa »zbog mršavih crkvenih nadarbina«,⁵³ kao da pretpostavlja postojanje obične katedralne škole. Njegov nasljednik nadbiskup Luka Stella naveo je u izvještaju iz 1619. da učitelju gramatike i glazbe u toj školi plaću osiguravaju od dijela svojih prihoda nadbiskup, katedrala i samostan sv. Krševana,⁵⁴ a u slijedećem iz 1624. napisao je da ima jednoga učitelja koji klerike poučava u gramatici i drugoga koji ih poučava u glazbi.⁵⁵ Novi nadbiskup Oktavijan Garzadori u svoj izvještaj iz 1627. uvrstio je rečenicu: »Sjemenište, glazba i orgulje u rukama su veoma sposobnih osoba tako da je to veoma dobro riješeno.«⁵⁶ Izraz »sjemenište« uzeo je tu u širem smislu riječi za staru katedralnu školu što potvrđuje i njegova izjava u izvještaju iz 1636. da u Zadru sjemenište još nije podignuto, nego da tu postoji samo »klerička gimnazija« u kojoj uče gramatiku, retoriku i, ako je potrebno, kazuistiku. Za učitelja im nadbiskup po mogućnosti bira najboljega koji prima osrednju plaću.⁵⁷

Tada su benediktinci u samostanu sv. Krševana držali komunalnu školu »za dječake cijeloga grada« i za to bili plaćeni iz općinske blagajne.⁵⁸ Da u tomu gradu

18 monaha, a tada »bijedna« četiri, te da se pretvori u sjemenište. Kad bi se tako postupilo i to sjemenište došlo u ruke kojega drugog reda (spomenuo je somaske i isusovce), u nj bi dolazili klerici iz Zadra i drugih gradova (Alberto MARANI, *Atti pastorali di Minuccio Minucci arcivescovo di Zara (1596–1604)*, Roma 1970, 43–45).

52 »... *In tutta la provintia non c'è nè seminario, nè scuola che fassi la gramatica...*« Na to je dodao, da u cijeloj pokrajini ima samo jedan crkveni pravnik (njegov vikar) i samo jedan teolog (zadarski arhidakon), a zatim nastavio: »*Tra il clero si mantiene qualche esercizio di lettere con molta fatica, ma caderà anco questo mancando li alunni, reliquie del Collegio Lauretano, che le insegnano, non essendoci modo di stipendii per condurne maistri di fuori et quello poci di tratenimento che si da a questi si cava dall' arcivescovato et dalla badia di San Grisogono con l' unione di alcuni beneficioli che tutto insieme non ariva a 40 scudi*«. Na koncu je izrazio mišljenje da će se sjemenište u Zadru, a možda i u cijeloj Dalmaciji, moći osnovati samo ukidanjem samostana sv. Krševana koji je spao na četiri monaha, i dodjelom svih samostanskih dobara budućem sjemeništu (MARANI, nav. dj., 57).

53 Vat. arhiv, S. Congr. Conc., Relat. dioec. nr. 413A, Jadren., a. 1615.

54 Ondje, a. 1619. – Plaća mu je tada iznosila 105+62+30 mletačkih lira.

55 »*Habet magistrum qui clericos grammaticam doceat et alium qui musicam*« (ondje, a. 1624).

56 »*Si è proveduto al seminario, alla musica e all' organo di persone assai sufficienti, in modo che questi luoghi sono assai ben regolati*« (ondje, a. 1627).

57 »*Quod ad seminarum attinet, nondum Jadrae clericis erudiendis litteris ac pietate seminarium erectum est iis legibus et forma prout jubet Tridentinum. Est tantummodo gymnasium clericorum, qui instituuntur grammatica, rethorica et si opus est casibus etiam conscientiae et eligitur ab Ordinario quantum fieri potest optimus praeceptor, qui habet mediocre stipendium...*« (ondje, a. 1636).

58 »*Monaci S. Benedicti in ecclesia B. Grisogoni habent scholas communes puerorum totius civitatis cum stipendio e camera Civitatis*« (ondje).

sjemenište nije bilo osnovano, naglasio je g. 1640. slijedeći nadbiskup Benedikt Capello dodajući da ipak postoji gramatička škola za klerike, a da njezin učitelj dobiva oko 40 dukata plaće (godišnje) od nadbiskupa, katedralnog crkovenarstva i dviju benediktinskih opatija: sv. Krševana i sv. Kuzme i Damjana.⁵⁹ Nije propustio spomenuti da u četiri zadarska muška samostana ima malo učenih redovnika; oni ne drže nikakve škole, premda je papa Pijo V. zadarskim dominikancima dodijelio dobra bivše opatije sv. Mihovila na Ugljanu s prihodima od 400 dukata godišnje, da otvore filozofsku i teološku školu, što je zanemareno.⁶⁰ Nadbiskup Bernard Florio napisao je 1653. da u Zadru »sjemeništa nema, niti je kad postojalo, ali postoji gramatička i humanistička škola koju pohađa dvadesetak klerika. Oni se vježbaju u gramatici, obredima i pjevanju.«⁶¹

Netočna je u povijesnoj literaturi često ponavljana tvrdnja da je spomenuti nadbiskup Florio 1656. otvorio sjemenište. On je doista bio utemeljitelj zadarskoga latinskog sjemeništa poslije nazvana njegovim imenom (Florijevo sjemenište), ali na taj način što je oporukom ostavio zakladu za njegovo otvaranje.⁶² Njegov nasljednik nadbiskup Teodor Balbo izvjestio je 1660. da u Zadru nema sjemeništa niti ga je moguće otvoriti zbog ratnih pustošenja, a nadomješta ga sjemeništu »nedorasla« klerička škola.⁶³ Tek je 1667. mogao javiti u Rim da se hospital sv. Jakova na trgu nadbiskupske palače preuređuje sredstvima Florijeve ostavštine za sjemenište koje će biti povjereno zasad brizi odgojitelja i učitelja »prokušana života i naobrazbe« uzetih iz redova svjetovnog svećenstva. Napomenuo je da bi to sjemenište u budućnosti moglo biti od koristi za cijelu pokrajinu.⁶⁴ To je sjemenište vjerojatno otvoreno prije Balbijeve smrti (+1669). Svakako, novi je nadbiskup Ivan Ev. Parzago 1676. o Florijevo sjemeništu pisao kao o već uhodanu zavodu koji pruža sve potrebno šestorici klerika, trojici iz plemićkih redova, a trojici iz građanskih. Međutim, u prvi čas iznenađuje njegova izjava da osim toga sjemeništa ima i drugo, opće, za 24 klerika zadarske katedrale,⁶⁵ što znači da je stara katedralna škola i dalje nastavila radom jer se u tom drugom slučaju riječ sjemenište ne može uzeti u doslovnom smislu riječi. Zaista se i u ostalim izvještajima poslanim u Rim poslije toga obično spominju i Florijevo »sjemenište za 6 đaka« i »katedralni klerici« kojih je redovito bilo znatno više, npr. 1699. dvostruko više.⁶⁶

59 »*Seminarium clericorum adhuc erectum non fuit (...) Extat nihilominus loco seminarii schola grammaticae communis pro clericis, cuius praeceptor percipit stipendia 40 circiter ducatorum ab archiepiscopo, a fabrica et a mensa abbatiarum commendatariarum S. Grisogoni et SS. Cosmae et Damiani, quae sunt in dioecesi*« (ondje, a. 1640).

60 Ondje.

61 Ondje, a. 1653.

62 V. gore bilj. 19.

63 Ondje, a. 1660.

64 V. gore bilj. 19.

65 »*Seminaria vero clericorum duo. Unum institutum ex testamento felicis recordationis archiepiscopi Florii cum rectore et sex clericis alumni, tribus nobilibus et totidem civibus Jadrae; sustentantur ex redditibus ducatorum 800, qui recipiuntur ex capitali relicto ab eodem archiepiscopo Florio. Aliud commune clericorum ecclesiae cathedralis cum clericis 24*« (ondje, a. 1676). Dapače, poslije je, u statističkom pregledu, spominjući opet sjemeništa, napisao: »*in Civitate duo, in dioecesi unum*« (ondje). To treće bi zacijelo bila klerička škola u Pagu koja se inače ne spominje. U izvještaju iz g. 1688. nema govora o više sjemeništa. Tu stoji: »*Extat seminarium sex clericorum a f.r. archiepiscopo Florio erectum quod a procuratoribus Divi Marci Venetiarum, non sine detrimento ob illorum absentiam, regitur*« i ništa više (ondje, a. 1688).

66 Ondje, a. 1699.

Nadbiskup Vicko Zmajević pisao je u Rim 1714. da u Florijevu sjemeništu disciplina i napredak u naucima nisu na potrebnoj visini,⁶⁷ a 1717. da je učiteljima koje je doveo izvan Zadra povjerio novootvorene škole za gramatiku, filozofiju i moralnu teologiju« kako bi »iz kuće Božje izbacio neznanje, tu strašnu nakazu«.⁶⁸ Nije jasno da li je tu riječ o »školama« u Florijevu sjemeništu ili u posebnoj katedralnoj školi. Sigurno je to da je on u tim »školama« učiteljem filozofije imenovao učenoga Makaranina Antona Kačića koji je u toj službi ostao više godina, sve do imenovanja za trogirskog biskupa.⁶⁹ Čudno je da Zmajević u slijedećim svojim izvještajima nije spominjao Florijevo sjemenište, nego je i g. 1723. pisao o gimnaziji koju je on na svoj trošak otvorio za školovanje zadarskih klerika.⁷⁰ Čini se da je ta njegova gimnazija ipak radila u Florijevu sjemeništu jer je poznato da je poslije Kačićeva odlaska iz Zadra baš u tom sjemeništu službu učitelja retorike i lektora filozofije vršio splitski svećenik Mate Karaman, kasniji Zmajevićev nasljednik, i to tijekom osam godina (1724–1732).⁷¹ Kad je poslije Karaman kao zadarski nadbiskup 1754. izvještavao o stanju nadbiskupije, pisao je o dva zadarska sjemeništa: starom Florijevu za šestoricu gradskih klerika latinskoga obrednog jezika i novom Zmajevićevu za glagoljaše. Prema njegovim riječima u Florijevu se tada predavalo: gregorijansko pjevanje, gramatika, retorika, filozofija i teologija.⁷²

Slično je o tom sjemeništu pisao 1777. nadbiskup Ivan Carsana, ali on je u posebnom odlomku, nešto niže, napomenuo da je odabrao »dva svećenika dobra i učena« koji »katedralne klerike napajaju disciplinama koje priliče crkvenom službeni-

67 »*Nec deficit seminarium a Bernardo Florio beatae memoriae archiepiscopo pro sex alumnis institutum; deficit tamen in eo et morum disciplina et in doctrina progressus. Nulla in eo Ordinarius tenet potestatem. Procuratores enim D. Marci Venetiarum omnimodam sibi vindicant auctoritatem*« (ondje, a. 1714).

68 »*Hinc tota sollicitudo et cura impenditur ut ignorantia, vere monstrum horrendum ingens, a Domo Dei repellatur. Malorum agmini occurens magistros aliunde evocavi; gramaticae, philosophiae ac moralis theologiae scholas aperui...*« (ondje, a. 1717).

69 Kačić je u pismu od 2. II. 1720. izvješćujući Zbor za širenje vjere među ostalim napisao: »*Continuo la lettura di filosofia a beneficio del clero, coll' esposizione de casi morali nelle conferenze pubbliche, la scuola per li preti illirici qualche mese innanzi l' ordinazione per renderli disposti agl' esami e ceremonie sacre, chiudendo poi l' istruzione colli prescritti giorni de spirituali esercizi...*« (Propagandin arhiv, SC Dalmazia vol.5 fol. 524r). Slično je pisao 22. I. 1721. (ondje, fol. 588r).

70 »*Latinus (clerus) urbanis tantum moenibus inclusus, quamvis sua quaerat, haud omnino deserit quae sunt Christi. Aperta nostris sumptibus gymnasia ad expellendas, quibus olim obvolvebantur, ignorantiae tenebras, frequentant juniores...*« (Vat. arhiv, S. Congr. Conc., Relat. dioec. nr. 413A, Jadren., a. 1723).

71 Sam je napisao: »*Dal 1724, benchè mi fosse riservata la cattedra della filosofia nel seminario di Spalato, accettai l' altra nel seminario Florio...*« (Marko JAPUNDŽIĆ, *Matteo Karaman (1700–1771), arcivescovo di Zara*, Romae 1961, 26). U Karamanovu kratkom curriculumu vitae iz g. 1742. među ostalim piše: »...*fù lettore per otto anni continui di rettorica e filosofia nel seminario latino di Zara*« (Propagandin arhiv, SC Dalmazia vol. 9 fol. 182r).

72 »*Vi sono nella città due seminari di chierici latini, uno per la lingua latina e l'altro per l' illirica. Il primo è composto di sei chierici e vien governato nel teporale da procuratori di S. Marco e nel resto è soggetto all' arcivescovo. Illirico o schiavone istituito per il clero foraneo latino...*« (tako u sažetku Karamanova izvještaja u Vat. arhiv, S. Congr. Conc., Relat. dioec. nr. 413A, Jadren. a. 1754). Izrazi »chierici latini« i »clero foraneo latino« ovdje znači rimskoga (latinskoga) obreda, a ne obrednoga jezika. Karaman je u samom izvještaju napisao da na rektora Florijeva sjemeništa spada »*conducere famulos, praefectum, idoneosque magistros, qui clericos cantu Gregoriano, grammaticae, rhetoricae, philosophiae ac theologiae studiis erudiant*« (ondje).

ku«. ⁷³ U ostala dva izvještaja koja je on poslao u Rim do konca 19. stoljeća (1782. i 1793.), nije uvrstio takvih podataka koji bi mogli pomoći u rješavanju pitanja, da li je uz školu otvorenu u Florijevu sjemeništu paralelno djelovala i druga stara katedralna škola sve do konca 18. stoljeća ili je, što je vjerojatnije, djelovala samo prva kojoj su pojedini nadbiskupi o svom trošku dodavali više učitelja, nego ih se moglo uzdržavati iz Florijeve zaklade. Budući da je Florijevo sjemenište pružalo opskrbu samo šestorici đaka, nadbiskupi su većoj skupini katedralnih klerika morali dati posebna odgojitelja, ali nastavu su mogli imati zajedno s onom šestoricom.

Katedralna škola u Hvaru

Prema riječima hvarskoga biskupa Petra Cedulinija (1581–1634) u njegovoj su katedralnoj školi 1590. poučavali klerike u gramatici, glazbi i obredima još uvijek oni učitelji koji su bili postavljeni za vrijeme Valierove vizitacije 1579. ⁷⁴ To što je ta škola proradila 1579. ipak ne znači da je tada prvi put otvorena. ⁷⁵ Stara je vjerojatno bila zatvorena u vrijeme ciparskoga rata i nevolja koje su tada zadesile grad i otok Hvar. ⁷⁶ Ni spomenuta nova nije, čini se, bila duga vijeka. Bit će da se ugasila u vrijeme Cedulinijeva dužeg izbivanja iz biskupije. ⁷⁷ Svakako, klerici hvarske katedrale pohađali su 1639. gramatičke razrede u komunalnoj školi. ⁷⁸

Novu mogućnost za hvarsku katedralnu školu pružale su lijepe zgrade s vrtom i godišnjim prihodima od 50 dukata, što ih je dvojici svećenika, koje će odabirati biskupi, ostavila uz određene obaveze udovica Antuna Lucića. Biskup Milani već je 1650. radio na tome da se spomenuta zaklada upotrijebi za osnivanje sjemeništa. ⁷⁹ On je 1658. mogao javiti u Rim da je dvojici svećenika, koje je odabrao za naslovnike Lucićeve zaklade, povjerio dužnost i čast učitelja i odgojitelja hvarskih klerika. ⁸⁰ To ipak nije bilo sjemenište u pravom smislu te riječi, nego samo bolje

73 »*Duo probi doctique sacerdotes a me electi cathedralis clericos disciplinis, quae virum ecclesiasticum decent, imbuunt*« (ondje, a. 1777).

74 »*Seminarium clericorum nullum, sed magistri tantum, qui clericos in grammatica, in musica et in sacris caeremoniis erudirent, in visitatione apostolica sub episcopo praedecessore constituti fuerunt...*« (Vat. arhiv, S. Congr. Conc., Relat. dioec., nr. 636. A. Pharen., a. 1590).

75 Usp. URLIĆ, nav. dj., 45, Grga NOVAK, *Hvar kroz stoljeća*, (Zagreb)³ 1972, 133.

76 Usp. NOVAK, nav. dj. 106–108.

77 Cedulini je zbog dugotrajnoga spora s kaptolom i mletačkim vlastima u Dalmaciji morao duže boraviti u Rimu. Usp. NOVAK, nav. dj., 139–140.

78 »*Seminarium clericorum adhuc nullum extat, quod episcopus nititur instituere; clerici tamen erudiuntur in gramaticis a praeceptore communi civitatis, cui salarium solvitur ab ipsa civitate*« (Vat. arhiv, S. Congr. Conc., Relat. dioec. nr. 636 A, a. 1639).

79 »*Nullum seminarium institutum, quod facile fundaretur (...), si ei uniretur legatum pium Lucii cum aedibus et viridario, ubi comorantur duo sacerdotes sub electione episcopi et huic sanctae erectioni laici etiam communitatis quibuscum alias sermonem habui, coadiuvarent*« (ondje, a. 1650).

80 »*Seminarium clericorum erexi Phari in viridario Lucio ex legato duobus sacerdotibus ab episcopo eligendis relicto cum redditibus ducatorum 50 circiter annuis ultra domus et perpulchri viridarii usum, cum onere orandi Deum pro nominatis in sacrificiis et in eodem viridario habitandi. Duos sacerdotes clericis cum ipsomet onere et honore praeposui et quae cum consilio duorum canonicorum necessaria existimavi constitui (...). Nec in posterum addere emolumenta pro ipsismet clericis alendis ad praescriptum sacrosancti concilii Tridentini deero*« (ondje, a. 1658).

uređena katedralna škola, a i ona je bila kratka vijeka jer je cijela zaklada pripala novootvorenom samostanu benediktinki (otvoren 1664).^{80a}

U slijedećim izvještajima o stanju hvarske biskupije sjemenište se ne spominje nikako, a u njima se sve do 1708. ne govori uopće o nekoj posebnoj kleričkoj školi, iako se više puta spominju klerici koji služe u katedrali.⁸¹ Zapravo ni biskup Asperti spomenute 1708. nije pisao o gramatičko-humanističkoj školi pri hvarskoj katedrali, nego samo to da »mnogi klerici i svećenici svakodnevno dolaze na predavanja iz skolastičke filozofije i moralnog bogoslovlja« koja drži njegov teolog u biskupskoj palači.⁸² Dapače on se 1717. tužio da je u njegovoj biskupiji »crkvena mladež gotovo bez ikakve pouke u znanostima«. ⁸³ Sudeći po onome što je njegov nasljednik biskup Condulmer napisao u izvještajima 1725. i 1729, hvarski klerici pohađali su gramatičke razrede cijelo to vrijeme u komunalnoj školi, a u katedralnoj, ako je tu uopće riječ o redovitoj školi, samo predavanja iz moralke.⁸⁴ Stanovitu zabunu unosi njegova izjava iz 1732. da se on uvijek brinuo kako bi klerike poučavao neki dobar i učen svećenik, kojega je on o svom trošku uzdržavao, premda je učitelj plaćen od općine besplatno poučavao mladiće u potrebnim znanostima.⁸⁵ Moguće je da je taj svećenik privatno poučavao samo neke klerike, kako bi već stigao, dok su drugi išli u komunalnu školu, kako je to prije izričito napisao.

Novi biskup Bonajuti tužio se 1738. da je svećenstvo, pogotovo katedralno, zatekao neuko, uz rijetke iznimke, pa da je stoga u svojoj palači ustanovio »sjemenište« kojega prije nije bilo. Dodao je da tu »još 20 biskupijskih klerika i svećenika uče znanosti i pjevanje«. ⁸⁶ To ustvari nije bilo sjemenište, nego bolje uređena katedralna škola otvorena već 1736.⁸⁷ Njegov je nasljednik biskup Becić bio pre-

80a Usp. OSTOJIC, Benediktinci u Hrvatskoj, Split 1964, 412.

81 Tako se npr. g. 1672. izričito kaže da nema sjemeništa (Vat. arhiv, S. Congr. Conc., Relat. dioec. nr. 636A, a.1672), g. 1683, da hvarska katedrala ima 7 klerika (ondje, a.1683).

82 »... *Quotidie enim multi clerici et presbyteri ad lectionem philosophiae scolasticae et moralis theologiae, praeside regulari magistro, theologo meo per me deputatio, in aedibus episcopalibus conveniunt et usque adhuc in publicis disputationibus non exiguum optimi fructus specimen exhibuerunt...*« (ondje, a. 1708).

83 »... *immo deplorandum mihi restat, quod ecclesiastica iuventus omni fere careat in scientiis instructione...*« (ondje, a. 1717).

84 »*Clerici a magistro qui a Civitate eligitur et ab ea stipendium habet in gramaticis et humanioribus litteris instruuntur ac lectionibus, quae a canonico theologali habentur, in moralibus instruuntur*« (ondje, a. 1725). »... *Clerici tamen intruuntur nonnulli in schola communitatis, aliqui vero in scholis privatis*« (ondje, a. 1729).

85 »*Demum quoad seminarium attinet, cum impossibilitate illud erigendi laborem, curavi semper, ut clerici mei a quodam religioso probitate ac scientia praedito a me deputato edocerentur absque eo quod isti ullum bursale detrimentum paterentur, cum necessaria omnia a me propriis expensis subministrarentur, quamvis adsit unus magister ab hac communitate electus et stipendiatus a quo adolescentes scientiis opportunis gratis erudiuntur...*« (ondje, a. 1732, u prilogu).

86 »*Clerum autem, paucis exceptis, praecipue in cathedrali, inveni tam litteris, quam cantu destitutum, quapropter pro reparanda ac removenda a mea dioecesi tanta ignorantia, collectis undequaque qua potui doctis magistris pro instruendis in utroque clericis et sacerdotibus in palatio meo episcopali seminarium non antea erectum meis sumptibus erexi in quo adhuc viginti ex clericis et sacerdotibus dioecesis scientias et cantum addiscunt, meaque vigilantia fere quotidiana personaliter visitatis ac examinatis...*« (ondje, a. 1738).

87 To je jasnije izrazio u izvještaju iz g. 1748, gdje je najprije izjavio da sjemeništa nema i da ga nije moguće osnovati, a zatim dodao: »*Gymnasium erexi in meo episcopali palatio ab initio meae pastoralis curae (sic! Dakle od g. 1736!), quod meis sumptibus ad commune clericorum urbis ac universae dioecesis commodum etiam nunc temporis patet.*

cizniji kad je u svomu jedinom izvještaju 1761. najprije izričito izjavio da nema sjemeništa, a zatim dodao da on o svom trošku uzdržava »učitelje koji poučavaju svećenstvo u gramatici, retorici, filozofiji i moralnoj teologiji«. ⁸⁸ Slično je pisao i slijedeći biskup Joakim Pontalti 1765, ⁸⁹ a i njegov neposredni nasljednik Petar Riboli 1770, s tom razlikom što je Riboli dodao da je u Hvaru iznajmio kuću u koju je smjestio klerike skupljene iz cijele biskupije, ali da nije uspio osigurati sredstva za uzdržavanje još jednoga svećenika koji bi stanovao s klericima i za njih se brinuo kao odgojitelj. ⁹⁰ Takva usavršena katedralna škola u Hvaru održala se, čini se, sve do konca 18. stoljeća, jer je i biskup Stratico u svojim izvještajima g. 1788. i 1797. svaki put naglasio da u Hvaru na svoj trošak uzdržava dva učitelja kod kojih se školuju gotovo svi klerici hvarske biskupije. ⁹¹

Katedralna škola u Makarskoj

O pokušaju makarskoga biskupa Lišnjića, da u vrijeme turske vladavine osnuje katedralnu školu u Makarskoj uz pomoć Zbora za širenje vjere, već je pisano. ⁹² Podaci su o toj školi vrlo oskudni. Može se samo pretpostavljati da je djelovala neko vrijeme, ali čini se, nikako »punih pet godina, 1666–1672«. ⁹³

U vrijeme mletačke vladavine takvu je školu otvorio već g. 1700. biskup Nikola Bijanković u svomu skromnom stanu. Prvi njezin učitelj bio je don Lovre Mrkušić. ⁹⁴ Prema Bijankovićevim riječima, napisanim u izvještaju o stanju biskupije g.

Hinc autem ortum est, quod omnes clerici commodius acquirere scientias ac in Gregoriana de cantu praescriptione versari possint...« Završio je taj odlomak hvaleći se kako u toj njegovoj školi klerici imaju mogućnost vježbanja u propovijedanju, kako održavaju mnoge akademije i »neke filozofske konkluzije« brigom svećenika Frane Calzija koji je studirao u Rimu u kolegiju »S. Maria ad Montes« (ondje, a. 1748).

88 Govoreći o katedrali, naglasio je: »*Retinet campanile nondum perfectum cum 4 campanis, chorum et organum, non tamen ob inopiam regionis seminarium, in cuius defectu pro clericorum instructione meis sustento sumptibus magistros, qui grammaticam, rhetoricam, philosophiam et moralem theologiam edocent clerum*« (ondje, a. 1761).

89 »*Debet etiam episcopus propriis expensis providere magistros scholarum grammaticae et rhetoricae, philosophiae et theologiae...*« (ondje, a. 1765).

90 »... *desideratur seminarium (...). Sumptibus meis domum privatam conduxim, clericos per totam dioecesim dispersos congregavi, magistros grammaticae, rhetoricae, philosophiae ac moralis theologiae providi, ne quid necessarium instructionis ipsis deesset. Utinam unum saltem sacerdotem possem alere, qui in dicta domo illorum curam gereret...*« (ondje, a. 1770). Da se ta škola održala svjedoče riječi: »... *Nihilominus ab iis sumptibus non abstineo quos iam ab episcopatus mei primordio pro erudiendis efformandisque ecclesiasticae militiae tyronibus susceperam*« (ondje, a. 1779. i doslovno isto a. 1782).

91 »*Seminarium nullum, neque sperandum, in dioecesi universa magistros duos alunt episcopi ne clericis aliqualis desit institutio*« (ondje, a. 1788) i »*Cum porro ex defectu beneficiorum et reddituum seminarium ad S. Tridentini concilii formam erigere non liceat, aliis plerisque causis pariter obstantibus, hinc duo magistri meis sumptibus sunt in civitate ad quos conveniunt fere omnes clerici dioecesis...*« (ondje, a. 1797).

92 Usp. Karlo JURISIĆ, *Katolička crkva na biokovsko-neretvanskom području u doba turske vladavine*, Zagreb 1972, 172–173; Bazilije PANDŽIĆ, *Marijan Lišnjić makarski biskup (1609–1686)*, Nova et vetera 27, 1977, 1, 32–33.

93 JURISIĆ, nav. dj. 173. – Ta škola nije otvorena prije g. 1667. jer do tada biskup nije uspio naći učitelja koji bi je vodio, pa mu je Zbor za širenje vjere preporučio don Petra Božana (Propagandini arhiv, Lettere vol. 47 fol. 228v pismo od 21. V. 1667). Ni g. 1673. u Rimu nisu bili sigurni da je ta škola radila, a ako i jest, nisu znali koliko je vremena radila, pa su 28. II. 1673. o tomu tražili potanje obavijesti od franjevačkih poglavara (ondje, Lettere vol. 561 fol. 13v–14r).

94 Usp. Mile VIDOVIĆ, *Nikola Bijanković splitski kanonik i makarski biskup 1645–1730*, Split 1981, 183.

1703, ta »javna gimnazija za školovanje mladeži« bila je gramatičko-humanistička škola s vrlo skromnim bogoslovnim odjelom. Tada ju je vodio oratorijanac Petar Orlandi,⁹⁵ a 1714, kad je imala 30 đaka, Antun Kačić koji je baš te godine prešao u Zadar.⁹⁶ Poslije su učitelji u toj školi bili Juraj Kačić (od 1719. do najmanje 1722)⁹⁷ i Grgo Ivanišević (od 1724. barem do 1730).⁹⁸

Bijankovićev nasljednik, biskup Stjepan Blašković (1731–1776) nije u svojim izvještajima običavao pisati o toj školi. Ipak je 1736. spomenuo četvoricu siromašnih đaka iz Turske Bosne koje drži u svojoj kući, gdje se odgajaju i uče latinski,⁹⁹ što upućuje na to da je i on u svojoj kući nastavio držati katedralnu školu. Vjerojatno je upravo u toj školi radio kao učitelj Mihovil Antulović koji je 1744. pisao Zboru za širenje vjere da poučava šest mladića, a da je – otkad se vratio s nauka – odgojio 35 svećenika.¹⁰⁰

Makarska katedralna škola za dugo vremena nije imala stalnih sredstava kojima bi podmirivala troškove pa su se za sve morali brinuti biskupi. Ona je od 1743. dobila 12 zlatnika godišnje iz ostavštine njezina nekadašnjeg učitelja don Jurja Kačića.¹⁰¹ To je školi osiguralo kakvu takvu stalnost, pa treba pretpostaviti da je neprekidno djelovala sve do konca 18. stoljeća, premda je biskupi Blaškovići, Stjepan i Fabijan, u svojim izvještajima poslanim u Rim nisu spominjali. Razlog te »šutnje« vjerojatno je njihovo živo nastojanje da u Makarskoj konačno osnuju pravo sjemenište, o čemu su redovito izvještavali, a u čemu nisu uspjeli.¹⁰² U svakom slučaju zna se da je tu školu od 1783. do 1790. vodio don Ivan Pavlinović i da je tada imala gramatičke i retoričke razrede.¹⁰³

Katedralna škola u Trogiru

U trogirsku katedralnu školu primani su u prvoj četvrtini 17. stoljeća s klericima i neki svjetovni đaci. Među trogirskim svećenicima bilo je i onih koji su bili uvje-

95 Usp. Bazilije PANDŽIĆ, *Izveštaji makarske biskupije sačuvani u Tajnom vatikanskom arhivu*, Nova et vetera 30, 1980, 1, 156.

96 Usp. VIDOVIĆ, nav. mj.

97 To je sam izjavio u pismu od 12. X. 1722. (Propagandin arhiv, SC Dalmazia vol. 6 fol. 86r).

98 Da je neprestano predavao gramatiku u kleričkoj školi od povratka sa studija g. 1724. napisao je izvješćujući o svomu radu g. 1728 (ondje, vol. 7 fol 39r) i 1730. (ondje, fol. 245r).

99 »... et quod praecipuum opus existimo, quattuor pupillos in visitationis actu ex Othomanorum ditione meam domum, ne a Turcis ad fidem destituendam cogereantur, traduxi, quos meis impensis alo, patria ruditate exuere et latino idiomate imbuere conor...« (Vat. arhiv, S. Congr. Conc., Relat. dioec. nr. 476 Macaren).

100 Propagandin arhiv, Acta a. 1744 fol. 216v.

101 »Seminarium non extat, sed clerici et pauperes gratis scholam frequentant ex legato quondam archidiaconi Georgii Cacich et ludimagistro gramaticae stipendium ab eius haeredibus duodecim aureorum quolibet anno persolvitur« (ondje, a. 1758. i doslovno isto a. 1760). Don Jure Kačić umro je 17. III. 1743. (usp. I. J. PAVLOVIĆ LUCIĆ, *Historico-critica praefatio* djela Fabijan BLAŠKOVIĆ, *Edicta, sanctiones, decreta...*, Venetiis 1797, 19).

102 Fabijan Blašković shvatio je vrlo ozbiljno naredbu da osnuje sjemenište, uvrštenu u bulu kojom je on imenovan za makarskoga biskupa (usp. PANDŽIĆ, *Izveštaji...* 188) pa je od svojih sredstava gradio sjemenišnu zgradu iza katedrale. Poslije je splitsko sjemenište baštinilo tu zgradu i svu njegovu imovinu kao zakladu za školovanje đaka iz makarske biskupije (usp. Petar KAER, *Makarska i primorje*, I, Rijeka 1914, 46–48).

103 O tome v. u članku koji je u tisku: Slavko KOVAČIĆ, *Arcižakan Ivan Pavlinović prastric Mihovila Pavlinovića*, Zbornik radova o 100. obljetnici smrti Mihovila Pavlinovića, Zagreb 1990, 241.

reni da je to miješanje svjetovnih đaka s klericima štetno za klerike i u školskom i u odgojnom pogledu, pa su zato 1603. tražili od papinskoga pohoditelja Priulija neka to zabrani. Međutim, on je konačnu odluku o tome prepustio mjesnomu biskupu¹⁰⁴ koji je zacijelo sve ostavio kako je bilo. Slijedeći pohoditelj Garzadori, na sličnu pritužbu da u trogirskoj katedralnoj školi ima više svjetovnih đaka, zabranio je 1625. da se ubuduće primaju laici.¹⁰⁵

Bio je običaj da katedralna škola u Trogiru uz »učitelja škole« (gramatičko-humanističkih predmeta) ima još i »učitelja pjevanja«, ali 1604. toga drugoga nije bilo jer mu nije bila osigurana dolična nagrada, pa je biskup obećao da će se i za to pobrinuti kako crkva ne bi trpjela štetu.¹⁰⁶ Trogirska katedrala imala je 1612. učitelja pjevanja koji je poučavao »u glazbi i pjevanju klerike i druge đake«, dok je redovitog »učitelja škole«, koji je poučavao »neke klerike«, uzdržavao kapitol.¹⁰⁷ Da je to bila obična gramatička škola, koja je uz to đacima pružala stanovitu glazbenu kulturu i vrlo skromnu bogoslovnu naobrazbu, svjedoče riječi biskupa Kuparea iz 1693.¹⁰⁸ Zato je razumljivo da je biskup Cupilli 1703. izražavao zadovoljstvo što je trojici trogirskih klerika osigurao mjesto u novoosnovanom splitskom sjemeništu »u kojemu cvatu sve vrste nauka«.¹⁰⁹ Dvije godine poslije toga u Splitu su učila četiri trogirski klerik,¹¹⁰ ali toga puta Cupilli nije zaboravio izvijestiti i o staroj trogirskoj crkvenoj školi koju je on »iz privatne kućice premjestio u biskupsku palaču« i često je pohađao prateći napredak đaka i učiteljev rad »u naucima i gregorijanskom pjevanju«.¹¹¹

Biskup Kačić (1721–1730) žalio je, što mu je izmakla zgodna prilika da osnuje sjemenište,¹¹² ali je mogao biti zadovoljan što je uspio unaprijediti katedralnu školu u kojoj su tada đaci učili: gramatiku, humanističku književnost, filozofiju i

104 Vat. arhiv, Miscellanea arm. VII nr. 100 fol. 532v–533r.

105 »*Quod magister clericorum non admittat in scholis laicos cum clericis pro instructione, uti modernus vicarius facit, qui licet habeat salarium ducatorum 90 mon. Ven., nihilominus habet in scholis plures laicos, quam clericos, a quibus praeter munera excipit alterum salarium cum detrimento clericorum.* – Respondit: *Magister clericorum non admittat laicos in scholis clericorum*« (Propagandin arhiv, SC Visite e collegi vol. 2 p. 1139).

106 »*Ecclesia solet habere magistrum cantus, qui docet clericos et alios scholares musicam et cantum, sed ad praesens nullus est ob stipendii tenuitatem; operam dabo, ne in hoc ecclesia detrimentum patiat. – Seminarium ecclesiasticum puerorum propter paupertatem cleri et ecclesiarum non habetur, sed habetur tantum magister scholae*« (Vat. arhiv, S. Congr. Conc., Ralat. dioec. nr. 808 Traguriens., a 1604).

107 »*Est etiam magister cantus qui clericos et alios scholares musicam et cantum docet (...), habetur magister scholae, qui clericos aliquos docet expensis mensae capitularis*« (ondje, a. 1612).

108 »*Clerici in minoribus pro quibus erudiendis desideratur seminarium ad formam concilii Tridentini, grammaticam tantum addiscunt constituto eorundem praeceptore ab episcopo eligendo (...), atque in schola eisdem explicatur pars aliqua Catechismi Romani...*« (ondje, a. 1693).

109 Ondje, a. 1703.

110 »*Maximum enim episcopi solamen, cleri adiumentum et huius dioecesis spes a seminario archiepiscopali Spalatensi emanat, ubi 4 Tragurienses clerici erudiuntur...*« (ondje, a. 1705).

111 »*Non minori diligentia pervigilat ad clericorum institutionem, quorum scholam a privata domuncula in palatium episcopalem translata saepius visitat discipulorum profectui et praeceptoris diligentiae tum in litteris, tum in cantu Gregoriano prospiciens...*« (ondje).

112 On se, naime, bio nadao za buduće sjemenište dobiti dobra opatije sv. Ivana koja su pripala splitskom sjemeništu, i dobra ženskoga samostana sv. Nikole u kojemu je tada bila samo jedna redovnica, ali Trogirani se nisu složili s njegovim ukidanjem (ondje, a. 1729).

moralno bogoslovlje. Nalazila se u njegovoj palači, pa je više puta tjedno u nju navraćao, i sam poučavao, provjeravao napredak u znanju te poticao obećanjima i prijetnjama.¹¹³ Poslije Kačićeva premještaja u Split škola je bila opet svedena na gramatičke razrede.¹¹⁴

Biskup Jeronim Fonda pokušavao je opet u nju vratiti više razrede tražeći odgovarajuće učitelje i lektore u trogirskim samostanima.¹¹⁵ S vremenom je u tome i uspio, pa je 1747. mogao javiti u Rim da je »u svomu vlastitom stanu otvorio javnu školu za školovanje mladeži«. Dominikanci su mu dali »lektora filozofije«, a franjevci s Drida »učitelja gregorijanskoga pjevanja«. Tu dvojicu je plaćao od svojih sredstava. Lektorom moralnog i dogmatskog bogoslovlja imenovao je svećenika koji je nauke svršio u padovanskom sjemeništu, a učiteljem retorike nekoga koji je učio kod pijarista u Kopru. Učitelj gramatike odrekao se plaće u korist učitelja retorike, a besplatno je radio i lektor bogoslovnih predmeta.¹¹⁶ To je novo stanje potrajalo nekoliko godina,¹¹⁷ a zatim je opet došlo do zastoja i nazatka.

Biskup Manola pisao je 1757. samo o gramatičkoj školi, za koju kaptol isplaćuje godišnje 22 rimska škuda, i o »školi gregorijanskoga pjevanja« koju je on obnovio, a njezin učitelj prima 12 škuda od crkvenih prihoda (katedralnih), kako je to bilo u staro doba. Pokušavao je uvesti i školu »moralnog bogoslovlja« o svom trošku za mlade svećenike, ali nisu dolazili, pa je čekao dok do tih razreda dođu napredniji klerici.¹¹⁸ U slijedećemu izvještaju 1762. javio je da od svojih prihoda plaća lektore filozofije i moralnoga bogoslovlja.¹¹⁹

Za vrijeme biskupa Galzigne (Gozinića) koncem 18. stoljeća u toj su školi predavali učitelji gramatike, moralke i pjevanja,¹²⁰ što znači da opet nije imala viših gimnazijskih razreda.

Katedralna škola u Šibeniku

Neki nepoznati Šibenčanin tužio se 1584. rimskomu Zboru za biskupe da preko 30 šibenskih klerika zbog siromaštva i slabe stege zapravo gubi vrijeme i zamolio,

113 »*Non obstante defectu seminarii clerici omnes, qui alias parum instructi erant, sub disciplina canonici Joannis Calebotta, alumni e Collegio de Propaganda, vacant respective studio grammaticae, humaniorum litterarum, philosophiae ac theologiae moralis in meo palatio episcopali, quos saepe in hebdomada visito, ipse instruo, eorumque studia et progressus inquirō, prommissis allicio, minis terreo, atque ad ecclesiastici viri exemplar, quantum in me est, stimulo*« (ondje).

114 »*Episcopium in aliqua parte praeceptum inventum pro viribus et reddituum proportione reparavi; aulam praecipue, in qua duobus ab hinc annis clerici in grammaticis a probo ac erudito magistro instruuntur...*« (ondje; a. 1734).

115 Biskup je već g. 1743. pokušao preko Zbora za širenje vjere isposlovati od viših redovničkih poglavara franjevača konventualaca i observanata da članovi njihovih redova u Trogiru preuzmu profesorske službe u katedralnoj školi uz odgovarajuću nagradu, kako se vidi iz pisma što ga je taj Zbor uputio Zboru Koncila 30. IX. 1746. (ondje, a. 1746, biskupov izvještaj i priloženo pismo Zbora za širenje vjere).

116 Propagandin arhiv, Acta vol. 117 (a. 1747) fol. 128v–129v.

117 »*Clerici tamen a suo praeceptore erudiuntur et prout opus sit etiam lectores pro aliis scientiis ex arbitrio episcopi suis propriis redditibus stipendiantur*« (Wat. arhiv, S. Congr. Conc., Relat. dioec. nr. 808 Tragurien., a. 1750).

118 Ondje, a. 1757.

119 Ondje, a. 1762.

120 Ondje, a. 1794.

neka se upozori šibenskoga biskupa da od prihoda biskupskoga i drugih crkvenih nadarja osigura dovoljnu plaću učiteljima gramatike i »čvrstoga« pjevanja koji će poučavati sve klerike držeći za njih posebnu školu.¹²¹ Nije poznato da li je Rim u tom pogledu nešto poduzeo. Čini se da šibenska katedralna škola nije proradila do 1592,¹²² a otvorena je, vrlo vjerojatno, tek 1603. Od tada je imala jednoga učitelja s plaćom od 40 dukata godišnje.¹²³ To navodno šibensko »sjemenište« spominje se opet u izvještaju o stanju šibenske biskupije 1609,¹²⁴ a 1621. pod točnijim nazivom »klerička škola«.¹²⁵ Šibenski kanonik Mihovil Grippevio, koji je taj izvještaj donio u Rim, molio je kardinale da naredе šibenskom biskupu, neka »sjemenišnom učitelju« osigura godišnji prihod od 80 dalmatinskih dukata.¹²⁶ Samo sedam godina poslije toga drugi šibenski kanonik Ivan Tomko Mrnavić predlagao je da bosanski franjevci u Šibeniku osnuju svoj samostan i u njemu otvore filozofsko-teološku školu koju bi onda mogli pohadati i katedralni klerici.¹²⁷

Jedno su želje, molbe i prijedlozi, a drugo stvarnost. Upravo tih godina, otprilike između 1621. i 1625, ugasila se i postojeća skromna škola pri šibenskoj katedrali, a klerici su mogli stjecati gramatičku naobrazbu u javnoj gradskoj školi besplatno ili u nekim privatnima koje su vodile crkvene osobe. Tako je bilo 1625,¹²⁸ 1628,¹²⁹ i 1634,¹³⁰ a i slijedećih godina (1636. i 1640), kad je u Šibeniku bilo petnaestak klerika, s tom razlikom što se u biskupskim izvještajima iz tih godina spominje poseban svećenik koji klerike poučava u pjevanju.¹³¹ Biskup Marcello je, doduše,

121 »...*Et perchè nella città di Sibenico si trovano più di 30 clerici, quali per esser poveri et male disciplinati perdono il tempo. Si supplica ... che almeno si degni fare comettere con una lettera di qualche illustrissimo cardinale al vescovo nostro presente che ritorni in piedi l'ordine già instituito (...) che dell'nrade del vescovado et dell'altri benefici della diocese di Sibenico si contribuiscia tanto che bastava per salario del preceptore di grammatica et d'uno di canto fermo, quali haveranno cura di dare boni principi a tutti li clerici et di tener per questi soli una schola separata con che si levava l'occasione di molti scandali...*« (Vat. arhiv, Vesc. e reg., Posti. episc. a. 1584. lett. S).

122 Ne spominje se u izvještaju iz g. 1592, gdje stoji: »*Nullum adest seminarium propter tenuitatem beneficiorum, sed clerici mittuntur Lauretum ad Collegium Illyricum ibique litteris incumbunt*« (Vat. arhiv, S. Congr. Conc., Relat. dioec. nr. 730A, a.1592).

123 Biskup Arrigoni je g. 1606 napisao: »*Tribus ab hinc annis a me episcopo erectum fuit seminarium clericorum (...) Magistro seminarii assignati sunt quadraginta ducati*« (ondje, a. 1606)

124 »*Schola seminarii clericorum expensis episcopi et cleri provisiva per clericos frequentatur*« (ondje, a. 1609). I sama stilizacija pokazuje da to nije bilo sjemenište u kojemu bi đaci imali smještaj, prehranu, sustavan odgoj i školu nego samo škola koju su đaci »pohadali«.

125 »*Scola clericorum per clericos frequentatur*« (ondje, a. 1621).

126 »... *la città di Sebenico si trova senza seminario de chierici, da dove proviene grandissima ignoranza nelle lettere in quel clero...*« Zatim naglašava da je moguće osigurati »*al maestro del seminario esistente pro tempore*« plaću od 80 dukata »*di quel paese*«, pa neka naredе biskupu da tako učini (ondje, a.1621, prilog).

127 Propagandin arhiv, Acta a. 1628/29. fol. 326v.

128 »*Seminarium clericorum desideratur (...). Clerici ad publicam scolam civitatis gratis accedunt, ac etiam ad alias per ecclesiasticas personas exercitatas, ita ut si velint in grammaticalibus instrui possunt*« (Vat. arhiv, S. Congr. conc., Relat. dioec. nr. 730A Šibenice., a.1625).

129 Ondje, a. 1628.

130 »... *Clerici tamen non omnino carent doctore, siquidem et in publica schola ubi gratis instruuntur grammaticis et apud personas ecclesiasticas institutionibus instrui possunt*« (ondje, a. 1634).

131 »... *Diaconi et inferiores clerici septemdecim (...). Seminarium nullum adest ob tenuitatem beneficiorum, clerici tamen erudiuntur a magistro communitatis; sicut etiam in cantu*

1645. pisao u Rim da šibenski klerici stječu naobrazbu kod jednoga kanonika, a da kod drugoga uče pjevanje,¹³² što opravdava zaključak da je u to doba opet proradila katedralna škola. Međutim, upravo je te godine počeo kandijski rat i potrajao četvrt stoljeća. U tim prilikama u Šibeniku se nije, čini se, održavala nikakva škola. Svakako, biskup Caridei je pri koncu rata 1668. napisao da na području šibenske biskupije nema sjemeništa ni bilo kakve »gimnazije«.¹³³

Čudno je da su šibenski biskupi od posljednje četvrtine 17. stoljeća u izvještajima o stanju biskupije katedralnu školu najprije rijetko spominjali, a zatim poslije 1714. nikako. Biskup Callegari napisao je 1705. da nepostojanje sjemeništa nadomješta javna škola s učiteljem koga nalazi i plaća općina,¹³⁴ a 1714. da je učitelja katedralne škole, kojemu je bilo dodijeljeno crkveno nadarje sv. Martina pokraj zidina, opomenuo da klerike poučava s više marljivosti.¹³⁵ U ostalim izvještajima šibenski su biskupi samo ponavljali da nema sjemeništa i da ga nije moguće osnovati.¹³⁶ Njihova šutnja o katedralnoj školi ipak nije dokaz da ona od tada uopće nije postojala. U svakom slučaju, oni joj nisu pridavali veliku važnost.

Katedralne škole u Krku, latinska i glagoljaška

Juraj Georgiceo (Jurjević) prvi je od krčkih biskupa potanje izvijestio Sv. Stolicu o pitanju odgoja i školovanja svećeničkih pripravnika u tomu biskupskom gradu. Prema njegovim riječima u izvještaju iz 1656. tada su krčki klerici latinskoga obrednog jezika pohađali komunalnu školu u kojoj je ionako predavao »gotovo uvijek svećenik«.¹³⁷ Daleko teže bilo je riješiti pitanje školovanja klerika glago-

a particulari sacerdote simplex beneficium admodum tenue ob id possidente« (ondje, a. 1636). Sve isto stoji i u izvještaju iz g. 1640, osim broja, jer ih je tada bilo 15 (ondje, a. 1640).

132 »... *diaconi et minores clerici 15 (...). Nullum adest seminarium attenta beneficiorum tenuitate. Clerici tamen erudiuntur ab uno canonico sicuti et musico cantu ab alio...*« (ondje, a. 1645).

133 »... *Hic obiter dicerem, quam utile, quanque necessarium civitati foret vel seminarium vel publicum aliquod gimnasium, cum utrisque tota dioecesis careat...*« (ondje, a. 1668).

134 Biskup Callegari je tu naglasio da se dječaci za učenje osnova raznih svjetovnih predmeta »*in schola una publica recipiuntur, absque ullo tamen onere, cum magister aere publico sit conductus, supplendo in hac parte defectum seminarii...*« (ondje, a. 1705).

135 »*Perspecta ab Ill.mo et Rev.mo domino visitatore apostolico beneficiorum inopia ad seminarium clericorum erigendum tantummodo simplex beneficium S. Martini iuxta muros magistro pro tempore eligendo assignavit, quem nunc admonui, ut discipulos maiori diligentia edoceat*« (ondje, a. 1714). N.B. u originalu zapravo stoji: »... *ob seminarium clericorum eligendum...*«, što je, očito, prepisivačeva pogreška!

136 Biskup Donadoni izrazio je g. 1727. nadu, da će možda osnovati sjemenište (ondje, a. 1727), ali već g. 1729. napisao je: »... *Clericorum parvum numerum, minimamque eruditionem, deest namque seminarium et eius loco communis ac maxima inopia substituta p(er)rexit*« (ondje, 1729). Biskup Difnico pisao je o tome g. 1770: »*Nullum hic extat seminarium, nec sane in culpam conferendum id est praecessorum meorum, quorum zelus et sedulitas pluries instaurata et repetita officia ad id conducentia semper inania evasere (...); his revera sequior fui pro viribus in opus tam proficuum et salutare incumbens, attamen nec felicius in exitu...*« (ondje, a.1770). – U prvom predlošku odgovora rimskoga Zbora Koncila na sličnu tužaljku biskupa Scottija iz g. 1788. bila je spomenuta mogućnost prenamjene samostana sv. Spasa šibenskih benediktinki »*ch'è più ricco di tutti ed è ridotto a una sola monacha*« u sjemenište, a poslije je taj odlomak prekrizen (ondje, uz izvještaj iz g. 1788).

137 »*Clericorum seminarium ac mons pietatis desiderantur, nec ullo pacto prae dioecesis paupertate erigi possunt. Clerici tamen idiomatis Italici, magistri communitatis, qui fere semper sacerdos est, scholam frequentant...*« (Vat. arhiv S. Congr. Conc., Relat. dioec. nr. 857 Veglen., a.1656)

ljaša kojih je u krčkoj biskupiji bilo vrlo mnogo. Biskup Georgiceo, želeći za njih otvoriti posebnu školu, tražio je i dobio od mletačkog dužda, patrona svih crkvenih nadarja u krčkoj biskupiji, potreban pristanak da prihode takvih prvih slobodnih nadarja do iznosa od 60 mletačkih dukata godišnje dodijeli budućoj katedralnoj školi za glagoljaše.¹³⁸ Tu je školu otvorio, ali đacima, seoskoj djeci i njihovim obiteljima odgovarao je bolje, s raznih gledišta, stari način školovanja kod privatnih učitelja, svećenika u njihovim rodnim mjestima, pa su radije ostajali kod kuće. Zato je biskup 1658. molio rimski Zbor Koncila da posebnim dokumentom zabrani da se svećenički red podjeljuje glagoljaškim klericima, »ako prethodno nisu pohađali školu, koju je biskup ustanovio«.¹³⁹ Ta je škola djelovala i poslije Georgicea. Ona je 1695. imala dva učitelja: jednoga za »ilirski« (staroslavenski i hrvatski) jezik i drugoga za praktično moralno bogoslovlje. Prema sudu biskupa Nosadina, njezini đaci nisu mnogo napredovali, pa je od njih tražio da barem napamet nauče Bellarminov opširniji Kršćanski nauk.¹⁴⁰

U prvoj četvrtini 18. stoljeća uz krčku katedralu djelovale su dvije škole: latinska i glagoljaška. Latinska katedralna škola imala je 1714. dvanaest đaka. Učitelj, kojega je plaćao biskup od svojih prihoda, održavao je nastavu u biskupskoj palači. Biskup je svakodnevno nadgledao rad škole.¹⁴¹ Slična glagoljaška škola bila je na prijelazu stoljeća u lošem stanju, ako se možda nije čak bila ugasila. Zacijelo su seoski đaci sve više izbjegavali pohađanje te službene škole u gradu. Svakako, biskup Calore žalio se 1714. na veliko neznanje glagoljaškog svećenstva krčke biskupije zbog čega je on naredio da ubuduće »svi klerici s otoka moraju dolaziti u školu u Grad«, gdje im je on postavio za učitelja jednoga kanonika vješta »ilirskom« jeziku.¹⁴² Obje spomenute škole radile su i za vrijeme biskupa Lessiusa

138 »...*Sacerdotes et clerici praedicti (Illyrici) idiomatis fere 400 in dioecesi numerantur. Tantus horum numerus in hac licet non admodum ampla dioecesi ferri posset, nisi fere omnes ea inscitia laborarent, ut an sacramenta valide conficere sciant, ambigi possit (...). Et ne maximum hoc malum magis in posterum dilataretur, inter coetera, quae pro Ecclesiae meae utilitatem impetravi a Serenissimo eodemque piissimo Venetiarum Duce (...) id fuit, ut primo vacaturorum beneficiorum fructus 60 ducatos Venetos non excedentes pro Illyricorum clericorum schola et institutione iuxta Tridentini praescriptum applicarentur*« (ondje).

139 »... *Valde tamen ad id conferret, si ab hac S. Congregatione episcopis Veglensibus prohiberetur, ne in posterum ad ordines promoveant clericos idiomatis Illyrici, nisi iisdem prius frequentaverint scholam ab episcopo institutam (...); huiusmodi enim prohibitio clericis stimulo esset studiis operam navandi, episcopis vero tutamen adversus molestias, quas interdum a viris primariis patiuntur, ut personas ipsis bene visas sacrae militiae adscribant*« (ondje, a. 1658).

140 »... *nam clerus dioecesanus totus Illyricus est, cui pro eruditione constituitur magister linguae Illyricae ac alius sacerdos peritus in quaestionibus moralibus, non multum tamen proficiunt propter inopiam librorum ac paupertatem ecclesiarum. Non deest nihilominus episcopus in proprio officio, ut saltem clerici bene addiscant memoriter libellum maiorem Doctrinae christianae eminentissimi cardinalis Bellarmini in qua continuo exercentur...*« (ondje, a. 1695).

141 Ondje, a. 1714.

142 Calore je tu najprije spomenuo da je njegov prethodnik Nosadini bio postigao da glagoljaši đaci nauče napamet Bellarminov Kršćanski nauk, ali samo materijalno, tako da su poslije znali samo ponoviti riječi bez razumijevanja smisla. Zatim je nastavio: »*Perchè adunque non coresse nell' avvenire un tanto disordine in quelli che non erano ancora sacerdoti, ho commandato che li chierici tutti dell' isola dovessero venire alla scuola in Città, dove gl'ho assegnato per maestro un canonico pratico della lingua Illyrica con stipendio sufficiente assegnato da Sua Serenità sopra un beneficio semplice a quest' effetto...*« (ondje).

(1719–1729).¹⁴³ Ona se tada održavala u biskupskom dvoru. U njoj se predavala i moralka.¹⁴⁴ Međutim, njegov nasljednik Petar Antun Zuccheri (1739–1778) bio je nepopustljiv u mišljenju da zbog nedostatka odgovarajućih priručnika za glagoljaško-hrvatsku školu sve klerike treba školovati u latinskim školama.¹⁴⁵ Stoga je u njegovo doba u Krku djelovala samo latinska katedralna škola, a on je uvijek nastojao što više krčkih klerika poslati na školovanje u isusovačku gimnaziju u Rijeci.¹⁴⁶

U Vatikanskom arhivu nema izvještaja Zuccherijevih nasljednika Difnika i Pellegrinija, pa se ne zna što je bilo s katedralnom školom u njihovo doba. Njihov nasljednik Šintić (1792–1837) u svom jedinom izvještaju iz 1797. napisao je da u Krku postoji »sjemenište« i naglasio da su u njemu školuju »svi klerici i mnogi svjetovni mladići«. Budući da skućene prostorije postojeće zgrade nisu mogle pružiti smještaj gotovo pedesetorici klerika, đaci i profesori dolazili su tu »u određene dane i sate«. Plaće učiteljima bile su osigurane »dijelom iz javnih općinskih prihoda, a dijelom troškom pobožnih ustanova«. Šintić je posebno napomenuo da klerici »osim humanističkih nauka« uče još »filozofiju i moralno bogoslovlje«. Kad se dobro promotri sve što je biskup tu napisao, nameće se zaključak da to ustvari nije bilo sjemenište uređeno prema zamisli Tridentskog koncila, nego dobro uređena katedralna škola s potpunom gimnazijom i skraćenim bogoslovnim studijem.

Katedralna škola u Osoru

Osorski biskupi u prvih 15 izvještaja o stanju svoje biskupije, od 1589. do 1674, redovito su se tužili da nemaju mogućnosti otvoriti sjemenište, a nisu spominjali katedralnu školu,¹⁴⁸ što ipak ne znači da takve škole u to doba u njihovu biskup-

143 »Clerici grammaticam et moralem doctrinam edocentur, Latini a magistro a venerabili capitulo electo, Illyrici vero ab Illyrico pariter magistro instruuntur« (ondje, a.1727).

144 Usp. Mihovil BOĀLONIĆ – Ivan ŽIC-ROKOV, *Otok Krk kroz vijekove*, Zagreb 1977, 112.

145 Usp. ondje, 112–113.

146 »Plures pueros praestantiores ingenio pluribus in locis, me excitante, laborant in studiis; atque in hac civitate pariter magister repertus, qui clericos in litteris Latino sermone instruat. Cum enim in suo idiomate Illyrico litterali, exceptis breviario et missali, quos non intelligunt, in suo vulgari vero, paucis exceptis liberculis, non habeant unde instruuntur (...) propterea clericos in litteris Latine–Illyrice instruendos iudicavi...« (Vat. ariv, S. Congr. Conc., Relat. dioec. nr. 857 Veglen., a.1759). – Zuccheri je primao malo klerika, a i te pod uvjetom »ut scholas patrum societatis Jesu, quae Illyrice traduntur adeant« (ondje, a.1742; slično a.1756). On se g. 1762. hvalio: »Iuniores (sacerdotes) magis magisque semper instructi latinis litteris et scientiis...« (ondje, a. 1762).

147 »Seminarium quoque existit, in quo omnes clerici ac plurimi saeculares iuvenes conveniunt ad scientias comparandas. Cum vero locus adeo sit angustus, ut nequeat 50 fere clericos continere, ideo fuit provisum, quod statutis diebus et horis ad illud discipuli omnes ac magistri conveniant, ad sua quaeque munera obeunda. Redditus autem partiales seminarium minime habet, sed ex publicis redditibus communitatis partim, partim vero expensis piorum locorum magistris statuta stipendia exsolvuntur (...). Id tantum dicam, quod clerici in ecclesiastica disciplina recte ac melius quam fieri potest instruuntur, quod ipsi clerici praeter humaniores litteras, etiam philosophiae et theologiae moralis studiis vacent...« (ondje, a. 1797).

148 »... Seminarium adhuc non potuit erigi, cum non adsint beneficia simplicia, quae tali operi applicari seu uniri possint, et rectores parochialium ecclesiarum ita pauperes sint, ut ad contributionem aliquam nullo modo gravari possint, qua de causa in tota Sclavonia nullum adhuc seminarium erectum fuit« (Vat. arhiv, S. Congr. Conc., Relat. dioec. nr. 97, a. 1593). Slično stoji i u ostalim izvještajima (npr. ondje, a.1657).

skom gradu nije uopće bilo. Kleričke škole u gradovima Osoru i Cresu s učiteljima gramatike i moralnog bogoslovlja prvi je spomenuo biskup Šimun Gaudencije Radović 1675.¹⁴⁹ On je osorsku katedralnu školu manje ili više određeno spominjao i u ostalim izvještajima.¹⁵⁰ To nije bilo sjemenište.¹⁵¹ Prvi osorski biskup koji je počeo raditi na osnivanju te usavršene odgojno-školske ustanove bio je Nikola Dražić (1720–1737). Za buduće osorsko sjemenište tražio je od Sv. Stolice dobra bivše opatije sv. Petra u Osoru koja su tada donosila godišnje prihode od 300 do 350 mletačkih dukata.¹⁵² Njegove više puta ponovljene molbe¹⁵³ nisu urodile plodom jer je ta ista dobra već prije zatražio i dobio zadarski nadbiskup Vicko Zmajević za glagoljaško sjemenište u Zadru.¹⁵⁴ Osorski biskupi dobili su poslije za svoje sjemenište dobra ukinutoga samostana osorskih klarisa, ali taj je samostan imao mnogo slabije prihode (24 zlatnika godišnje). S tim prihodima i prihodima polovice dobara osorskoga kanonika Kamalića, ostavljenih sjemeništu, uspjeli su ipak bolje urediti postojeću katedralnu školu koja je u bivšem samostanu Gospe od Anđela djelovala od sredine 18. do početka 19. stoljeća. Smatrali su je prvim početkom budućega sjemeništa,¹⁵⁵ ali se u previranjima prve četvrtine 19. stoljeća i ta škola bila sasvim ugasila.

Katedralna škola u Rabu

Rapski biskup Padavin napisao je 1613. da »nema sjemeništa ni učitelja klerikâ zbog skrajnjeg siromaštva«.¹⁵⁶ Dvadesetak godina poslije toga »neki pobožni kanonik« poučavao je privatno rapske klerike,¹⁵⁷ a oni su 1637. pohađali komunalnu školu, razumije se – gramatičku, i ponekad slušali predavanja iz katekizma za-

149 »... *Clerus cum Auxeri, tum Chersi, a magistris ab episcopo deputatis grammatica et morali theologia instruitur...*« (ondje, a.1675).

150 U nekim izvještajima samo se kaže da se klerici školuju »na što bolji način« (ondje, a.1690) ili da je to pitanje prikladno riješeno (ondje, a.1697). Dvojici klerika osorske biskupije bilo je tada osigurano školovanje kod isusovaca u Rijeci (usp. Daniel FARLATI, *Illyricum sacrum*, V, Venetiis 1775, 222). U posljednjim izvještajima javio je u Rim: »*Clerici perpauci, qui ecclesiae cathedrali Auxorensi inserviunt a speciali magistro pietate et litteris instruuntur (...). Clerici vero civitatis Chersii (...) a magistro a magnifica communitate electo grammaticam et humaniores litteras docentur...*« (Vat. arhiv, S. Congr. Conc., Relat. dioec. nr. 97, a.1709 i 1718).

151 Da osorska biskupija nema sjemeništa, ponavljali su redom svi osorski biskupi (usp. ondje, a.1675, 1690, 1697, 1723, 1726, 1735, 1745 i dr). Salata je pisao: »*Nella seconda metà del secolo XVII e in tutto il XVIII vediamo fiorenti a Cherso e Ossero i seminari diocesani, che accoglievano giovani levati da tutte le ville delle isole. Il numero degli alunni varia da sei a dieci per ogni seminario*« (Francesco SALATA, *L'antica diocesi di Ossero e la liturgia slava*, Pola 1897, 104), ali to nisu bila sjemeništa nego obične kleričke škole. Biskupski izvještaji svjedoče da ni one nisu »cvale«.

152 Već je biskup de Rossi g. 1663. molio da se ta dobra dodijele zakladi iz koje bi se dijelila pomoć siromašnim kanonicima i župnicima, a jedan dio trošio na školovanje klerika (Vat. arhiv, S. Congr. Conc., Relat. dioec. nr.97, a.1663).

153 Ondje, a.1723. i 1726.

154 Usp. Carlo Federico BIANCHI, *Zara cristiana I*, Zara 1877, 268.

155 O tome vidi u: Slavko KOVAČIĆ, *Razni podaci o povijesti otoka Cresa i Lošinja u izvještajima o stanju osorske biskupije (1589–1805)* koji ima iziçi u Zborniku znanstvenog skupa »100. obljetnica osnivanja arheološke zbirke Osor« 1889–1989, Otočki ljetopis (u strojopisu str. 10–11).

156 »*Caret seminario ac etiam magistro clericorum ob summam egestatem*« (Vat. arhiv, S. Congr. Conc., Relat. dioec. nr. 69 Arben., a. 1613). U prethodnim izvještajima stoji samo da nema sjemeništa (ondje, a.1597. i 1600).

157 Ondje, a.1632.

jedno s đakonima i svećenicima, te dolazili na tjedne sastanke rapskog svećenstva na kojima se raspravljalo o raznim praktičnim pitanjima s područja moralnog bogoslovlja.¹⁵⁸ Dvije godine poslije toga jedan rapski kanonik, izabran za komunalnog učitelja, bio je zadužen da i sedmoricu klerika poučava u gramatici te da starijima predaje i Sveto Pismo.¹⁵⁹ Tek je biskup Petar Gaudenzio Radovčić mogao 1645. javiti u Rim da je u Rabu »nedavno ustanovljena klerička škola«.¹⁶⁰ U njoj su se učili humanistički i bogoslovni predmeti, a učitelj je primao plaću od 30 dukata godišnje.¹⁶¹ U toj školi radila su neko vrijeme dva učitelja od kojih je jedan predavao gramatiku, a drugi moralno bogoslovlje, ali 1705. bio je samo jedan koji je uz to bio i gradski učitelj.¹⁶² Katedralna škola opet je 1717. imala posebnog učitelja.¹⁶³ Četrdeset godina poslije toga biskup Garagnin hvalio je svoga kanonika teologa Šimuna Spalatina koji je klerike poučavao u gramatici, filozofiji i moralnom bogoslovlju.¹⁶⁴ To je posljednji spomen katedralnog učitelja ili škole u izvještajima rapskih biskupa zboru Koncila, što ipak ne znači da ona nije radila i dalje sve do početka 19. stoljeća.

Pitanje katedralnih škola u Ninu, Skradinu i Korčuli

1. Ninska biskupija jedva je preživjela turska pustošenja i osvajanja. Biskupski grad Nin toliko je stradao da se ni poslije povlačenja turske sile iz tih krajeva nije više nikad tako obnovio da bi opet postao grad u pravom smislu riječi. Od stare slave ostalo mu je gotovo samo to da je i dalje, do g. 1828. imao svoga biskupa, katedralu i stolni kaptol. Dok su u drugim biskupskim sjedištima u Dalmaciji većinom djelovale kakve takve komunalne škole, u Ninu za to nije bilo moguće ni potrebe. Sjemenište ili bar neka najskromnija katedralna škola bila je potrebna za sam opstanak biskupije. Biskup Andreis pisao je u Rim 1656, dakle u jeku kandijskog rata, da je odlučio neka crkvena nadarja u biskupiji namijeniti

158 »*Clerici sunt perpauci, 4 vel 5, qui frequentant gymnasium communitatis et aliquando audiunt lectionem catechismi cum diaconis et presbyteris, praeterquam quod quilibet hebdomada ad conferentiam casuum omnes de clero cum canonicis conveniunt*« (ondje, a.1637).

159 Klerika je tada bilo 7. Spomenuti kanonik, koji je učio u rimskom »*Collegium neophitorum*«, tumačio im je i psalme i katekizam (ondje, a.1639).

160 »*In schola clericorum praefata nuper instituta...*« (ondje, a.1645).

161 »*Porro ne meo itidem muneri deesse videar, pro seminario scholam aperui, iuxta mentem Sanctae istius Congregationis, quae statuit, ut ubi puerorum seminarium erigi non possit, ibi schola instituat. Hoc ego exequutus pro viribus litterarium clericorum ludum excitavi: in quo sub morigerato ac erudito praeceptore humanioribus sacrisque disciplinis sedulo imbuerentur, assignata eidem 30 ducatorum monetae Venetae mercede, quae annuatim ex quattuor similiter unitis beneficiis corrogatur.*« – Na koncu je dodao, da osobno bdije nad radom te škole »*meque ipsius magistrum quam saepissime exhibendo...*« (ondje, a. 1648). – Ta se škola spominje i u sljedećim izvještajima (ondje, a. 1660, 1672, 1675).

162 »*Pro iunioribus autem clericis duo magistri, olim duobus beneficiis singuli provisi fuerunt constituti: unus grammaticae, moralium casuum alter, nunc vero unus et idem*«, a taj isti učitelj predaje i u komunalnoj školi, gdje ima plaću od 60 dukata. Međutim »*omnium saecularium pressus*« on »*vix primas officii partes* (tj. poučavanje u gramatičkim predmetima) *exequitur*« (ondje, a.1705).

163 »*Clericos in grammatica et moribus ludi magister per me ad nutum electus, sicut et alter a Civitate conductus saeculares pueros edocet*« (ondje, a.1717. i FARLATI, nav. dj., V, 284).

164 »*Seminarium non extat... Eius tamen defectus detrimenta mirifice extenuat reparatque canonicus theologalis Simon Spalatinus, alumnus Lauretanus, qui grammatica, philosophia et morum scientia clericos expolit...*« (ondje, a. 1757 i FARLATI, nav. dj., 289).

uzdržavanju učitelja koji bi poučavao klerike u gramatici, pjevanju i obredima,¹⁶⁵ ali to su bile samo dobre želje. Daleko je realniji bio biskup Grassi, kad je poslije rata 1676. pisao da u Ninu žive samo težačke obitelji koje svoju djecu šalju k ovcama i u polje, a ne u školu, tako da tu domaćih klerika uopće nema. Kad se tu dovede nekoga klerika iz drugih mjesta radi službe u katedrali, taj se zbog loše klime razboli i ode.¹⁶⁶

U vrijeme sređenijih političkih prilika poslije tzv. morejskih ratova u prvoj polovici 18. stoljeća ninska katedrala imala je ponekog klerika, ali ni tada nije bilo moguće otvoriti i uzdržavati redovitu katedralnu školu za njih. Biskup Leoni, osvrćući se na taj problem, naglasio je 1726. da u Ninu nema sjemeništa ni bilo kakve nade da se otvori, dapače, da nema ni učitelja katedralne škole, pa tu službu nadomješta on sam, iako odasvud pritisnut gorčinom, kako već stigne.¹⁶⁷ U to doba župe ninske biskupije vodili su svećenici glagoljaši koji su, kako je napisao biskup Balbi 1730, većinom potjecali iz zadarske nadbiskupije. Ninska je biskupija tada imala samo šest svojih klerika, svih šest glagoljaša.¹⁶⁸

Biskup Tripković, bivši rektor splitskog sjemeništa, tužio se 1764. da među svećenicima ninske biskupije ima pravih neznalica koji nisu u stanju pročitati što piše u misalu¹⁶⁹, dodajući da se tomu ne treba čuditi jer »bez učitelja, bez škole, bez učenja ne može se steći znanje.«¹⁷⁰ Zato je sam nastojao koliko koliko poučiti neke klerike glagoljaše, a dvojicu klerika latinskoga obrednog jezika poučavao je u gramatici ninski arhidakon.¹⁷¹ Dva desetljeća poslije toga, u vrijeme biskupa

165 »*Seminarium clericorum formale nec habetur nec erigi posse speratur (...). In visitatione tamen ordinaria Civitatis et dioecesis anni 1655 episcopus vigore litterarum istius S. Congregationis decrevit unire beneficia simplicia primo vacatura pro magistro grammaticae, unde ali possit, qui clericos in grammatica, cantu et caeremoniis valeat instruere...*« (Vat. arhiv, S. Congr. Conc., Relat. dioec. nr. 587 Nonen., a.1656).

166 »*Seminarium nullum nec erigendi spes ulla existentibus in Civitate paucis agrestium Morlachorum familiis Christum quidem colentes, at statui religioso filios suos minime dedicantes, cum vix stante pede diu noctuque ipsos ovibus praeficiunt coeterisque agrestibus servitiis ad lucrandum panem destinant; sicque nullis existentibus clericis qui sacris officiis inserviant fas est advenam aliquem exceptum ecclesiastico servitio mancipare...*« (ondje, a. 1676).

167 »*Nullum seminarium nec spes erigendi, nec magister scholae, adeoque munia solus (...) pro viribus suppleo, licet undequaque pressus amaritudine*« (ondje, a.1726).

168 »*Sacerdotes omnes Illyrico idiomate psallentes et ut plurimum Jadrensis dioecesis...*« Biskupija ima samo 6 klerika »*et hos Illyricos*« (ondje, a.1730).

169 »*... de uno ex his sacerdotibus dubitavi, utrum sciret, nec ne missam celebrare, quem cum expertus sim tam rudem et ignarum, ut omnino scribere, legere, missamque celebrare ignoret et numquam potuerit formam calicis integre proferre, licet prae oculis haberet Missale Romanum Illyricum et pluries tentaret eam pronuntiare, idcirco utpote revera ex ignorantia irregularis iam ab anno et ultra a celebratione missae se abstinet.*« To ga je potaklo da ispita i druge svećenike obaju obrednih jezika. Rezultat je bio. »*E sacerdotibus Latini idiomatis nunc quoque est aliquis, qui non celebrat propter scientiae defectum, nec celebrabit, donec ad celebrandum sine substantialibus erroribus reddatur idoneus; e sacerdotibus vero Illyrici idiomatis sunt quidam qui ob dictam rationem non celebrant et fortasse numquam ad sacrum altare ascendent (...). Nam ex Latinis, excepto Archidiacono, qui litteris operam dedit in seminario Patavino, et tribus aliis, qui in episcopali palatio ut edocerentur et educarentur curavi, nullus est qui distinguere sciat inter casum rectum et obliquum, inter tempus praesens et praeteritum, numerum singularem et pluralem. Ex Illyricis vero omnes male legunt et peius scribunt et coeteris cognitionibus necessariis carent*« (ondje, a.1764).

170 »*Nec mirum, nam sine magistro, sine schola, sine studio scientia acquiri non potest*« (ondje).

171 »*... quapropter necesse est et fuit, ut ego ipse caractere tum Latino, tum Illyrico quibusdam clericis Illyricis mea manu exemplaria scriberem et scribam...*« (ondje). – »*Clerici duo, qui ab Archidiacono docentur grammaticam...*« (ondje, a.1767).

Jurilea, u nedostatku službene škole, trojicu ninskih klerika poučavao je u najnužnijemu arhidakon Josip Jurinović,¹⁷² a zatim je oko 1780. ninski biskup svoja dva klerika slao preko tjedna u Zadar na školovanje.¹⁷³ Nin je bez katedralne i bilo koje druge službene škole ušao i u 19. stoljeće.¹⁷⁴

2. Biskupski grad Skradin i cijelo područje te vrlo stare biskupije zauzeli su Turci i držali u svojoj vlasti oko 170 godina. U to vrijeme u Skradinu je bilo vrlo malo kršćanskih kuća. Sve su crkve zajedno s katedralom bile srušene. Od starih crkvenih ustanova na području biskupije održao se samo franjevački samostan na Visovcu.¹⁷⁵ Poslije odlaska turskih vlasti Skradin je opet dobio katedralu, biskupa i kaptol. Razvio se u mali gradić, ali za otvaranje sjemeništa ili barem redovite katedralne škole nije bilo uvjeta, a ni prave potrebe. Sve seoske župe u biskupiji vodili su visovački franjevci,¹⁷⁶ a dovoljan broj svećenika za kaptol i službe u katedrali mogao se školovati u Loretskom kolegiju, i poslije, u splitskom sjemeništu. U svakom od tih zavoda bilo je rezervirano po jedno mjesto za besplatno školovanje kandidata skradinske biskupije.¹⁷⁷

3. Korčulanska biskupija bila je jedna od najmlađih i najmanjih u Dalmaciji. U biskupskom gradu Korčuli živjelo je 1660. jedva oko 600 stanovnika, a u svih šest ostalih mjesta u biskupiji njih oko 4.500.¹⁷⁸ Prihodi biskupskog nadarja i stolnog kaptola bili su toliko skromni da se nije moglo ni pomišljati na osnivanje sjemeništa.¹⁷⁹ Dapače, nije bilo mogućnosti čak ni za djelovanje makar i najskromnije katedralne škole. Poučavati korčulanske klerike u gramatici i humanističkoj književnosti bio je dužan kanonik pokorničar. Međutim, pokorničari su tu dužnost, čini se, najčešće zanemarivali, a biskupi ih nisu mogli prisiliti na točno vršenje te službe jer im nisu uspjeli osigurati pristojno uzdržavanje.¹⁸⁰ Zato se ne treba čuditi što u biskupskim izvještajima o stanju biskupije o djelovanju te škole zapravo i nema vijesti. U nekima od tih izvještaja spominje se da klerici pohađaju komunalnu školu. Kako je i komunalni učitelj bio slabo plaćen, kaptol i napose kanonik pokorničar davali su mu 1660, a zacijelo i drugih godina, određenu količinu vina

172 »... tres clerici, qui clericorum magistri deficientia vel potius idoneae personae ac illius honorarii carentia meo hortatu et instantia exercentur in magis necessariis a D. Josepho Jurinovich, huius ecclesiae archidiacono« (ondje, a.1774).

173 »Clerici sunt duo, qui deficientia idoneae personae, meo hortatu, ferialibus diebus in civitate Jadrensi exercentur in magis necessariis cum aliis clericis dioecesis« (ondje, a. 1781).

174 »Utinam non deesset seminarium clericorum et quodlibet aliud medium pro iuventute educanda...« (ondje, a.1793/1794). – »Seminarium clericorum adhuc deest et desunt quoque magno animi mei maerore remedia, prout fert conditio huius miserimae ecclesiae...« (ondje, a.1802/1803).

175 Usp. Slavko KOVAČIĆ, *Crkva na skradinsko-kninskom području u XVII. stoljeću prema izvještajima skradinskih biskupa Svetoj Stolici*, Croatica christiana periodica 1, 1977, 1, 25–31.

176 Ondje, 32. – Biskup Ivanišević pisao je g. 1719, da je prije u samom Skradinu bilo samo oko 200 katolika i oko 20 pravoslavaca, a u njegovo doba 307 katolika i 84 pravoslavca (FARLATI, *Illyricum sacrum*, IV, Venetiis, 1769, 33).

177 To mjesto u splitskom sjemeništu uživala je od g. 1764. (usp. Ivan OSTOJIĆ, *Nadbiskupsko sjemenište u Splitu (1700–1970)*, Split 1971, 31, 38–39).

178 Vat. arhiv, S. Congr. Conc., Relat. dioec. nr. 284 Curzolen., a.1660.

179 Već u izvještaju iz g.1594. stoji napisano: »Non vi è seminario, nè distributioni quotidiane non havendo de che farle« (ondje, a.1594). – »Caretque etiam seminario clericorum, nec erigi posse speratur (...) propter inopiam tam ecclesiae quam dioecesanorum« (ondje, a.1669). – »... propter inopiam loci seminarium adhuc erigi non potuit, nec ulla spes in posterum habetur« (ondje, a. 1678). Slične izjave neprestano se ponavljaju.

180 »... canonicus paenitentarius tenetur clericos grammaticam et humaniores litteras docere; ipse vero negligit et episcopus providere non potest« (ondje, a. 1664).

kao naknadu što u školu prima klerike.¹⁸¹ Međutim, događalo se da ni općina nekih godina ne nađe učitelja,¹⁸² što znači da ni ta škola nije baš redovito djelovala. Kad se sve to uzme u obzir, onda je posve razumljivo da su se korčulanski biskupi češće žalili na nedostatak učitelja i na neznanje koje vlada kod većeg dijela svećenstva.¹⁸³ Biskup Belglava pomišljao je na mogućnost da uz pristanak Svete Stolice zatraži od vrhovnih mletačkih vlasti da se ukine dominikanski samostan u Korčuli i dodijeli biskupiji za sjemenište.¹⁸⁴ Međutim, jedina stvarna mogućnost redovitog školovanja korčulanskih klerika i dalje je bila: pohadati nastavu u gradskoj gramatičkoj školi.¹⁸⁵

ZAKLJUČAK

Odavno je hrvatska historiografija utvrdila povijesnu činjenicu da Mletačka Republika u onim hrvatskim krajevima u kojima je neprekidno vladala od prve četvrtine 15. gotovo do konca 18. stoljeća nije vodila nikakvu brigu za prosvjetu i školstvo. U početku njezine vladavine u pojedinim dalmatinskim gradovima djelovale su i lijepo se razvijale komunalne škole, natjećući se sve uspješnije sa starijim crkvenim školama, katedralnim i samostanskim. Naglim pogoršanjem općih prilika u doba širenja Osmanskoga Carstva nastupilo je dugo razdoblje krize i nazatka u povijesti dalmatinskog školstva. Uzmakom turskih osvajača na prijelazu iz 17. u 18. stoljeće spomenuta kriza nije završila nego je tek u nešto ublaženom obliku trajala sve do početka 19. stoljeća.

Katedralne škole u pojedinim sjedištima dalmatinskih biskupija, ukoliko se u tom kriznom razdoblju nisu posve ugasile, bile su svedene uglavnom na gramatičke

181 »... *Sunt quoque decem clerici in minoribus ordinibus existentes (...) Magister grammaticae in dicta civitate deputatur semper per eandem communitatem cum stipendio etiam tenuo, cui etiam capitulum praefatum et paenitentarius tribuunt quolibet anno certam quantitatem vini pro instructione clericorum...*« (ondje, a.1660).

182 »*Consilium nobilium habet ius eligendi magistrum grammaticae, tamen proxime duobus annis praeteritis illum non elegerunt, nec organistam, quamquam episcopus summam diligentiam in sollicitando ipsos nobiles adhibuit...*« (ondje, a.1664). Čini se da je to bio prvi takav slučaj, jer je u prethodnom izvještaju naglašeno da općina uvijek bira učitelja (v. bilj. 181).

183 »*Praeter octo canonicos ac duas dignitates sunt in civitate sunt (!) alii sacerdotes et clerici inferioris ordinis quorum maior pars laborat magna ignorantia*« (ondje, a. 1738). – »*Clerici tandem non possunt allevari in scientiis necessariis ex defectu magistrorum...*« (ondje, a.1760). – »*Non extat, et utinam extaret, seminarium neque in Civitate neque in ullo loco dioecesis. Urgens huius necessitas, nam clerus universaliter inscientia laborat, et impotentia invincibilis illud instituendi, nam redditus mensae episcopalis, canonicorum, parochorum et beneficiarum pro eorum inopia taxari aut ad hoc deputari beneficia simplicia (...) ih hac dioecesi haud possunt...*« (ondje, a.1783).

184 Naglasio je da se pitanje prikladnijeg školovanja budućih svećenika može riješiti samo pomoću Božjom i duždevom, a zatim dodao. »*Ad rem valde conduceret suppressio et applicatio monasterii fratrum ordinis praedicatorum, penitus inutilium in hac dioecesi, quas procurare absque Sanctae Sedis venia non ausim, nec umquam audebo*« (ondje, a. 1783). Zbor Koncila u odgovoru dao je biskupu načelno dopuštenje da na tom poradi kod mletačkih vlasti, ali mu je kao stvarniju mogućnost spomenuo da može u ime Zbora razgovarati s dominikanskim provincijalom i zamoliti ga da u taj samostan pošalje učenije redovnike koji bi mogli poučavati korčulanske klerike (ondje, uz izvještaj priloženi concept odgovora).

185 »*Nullum extat in Civitate seminarium; attamen nobilium consilium magistrum scholae eligit expensis eiusdem consilii, quam scholam frequentant etiam clerici*« (ondje, a.1790).

razrede, tj. na nižu gimnaziju, s dodatnim bogoslovnim odjelom u kojemu se najčešće učilo samo moralno bogoslovlje u svojoj praktičnoj primjeni, tzv. kazuistika. Zauvijek su se ugasile u biskupskim gradovima Ninu, Skradinu i Korčuli.

Jedva da je potrebno naglašavati razliku između katedralnih škola u posve malim i siromašnim biskupijama poput hvarske, rapske i osorske, gdje su radile s velikim prekidima i vrlo malim brojem đaka, i onih u većim biskupijama i privredno bolje stojećim gradovima, naročito u Splitu i Zadru. Spomenuta dva grada, metropolitanska središta, čuvala su, koliko su više mogla, svoje stare crkvene i kulturne tradicije, dakako i one školske. U katedralnim školama tih dvaju gradova više se nego u drugima njegovalo gregorijansko crkveno pjevanje, a u splitskoj u prvoj polovici 17. stoljeća, vjerojatno i poslije, još i tada moderno »figuralno«, tj. ritmičko renesansno-barokno pjevanje. Samo u ta dva grada stare su katedralne škole prerasle u modernije sjemenišne škole sa svim gimnazijskim razredima i višim bogoslovnim studijem. Splitska sjemenišna gimnazija i viša bogoslovna škola već su u 18. stoljeću dosegle razinu najizvrsnijih takvih škola u drugim evropskim zemljama. Ona je u svomu gimnazijskom dijelu – to je naročito važno naglasiti – bila otvorena za ono doba velikom broju đaka iz Splita i cijele pokrajine, klerika i svjetovnjaka.

Jedina katedralna škola otvorena za glagoljaše djelovala je u Krku od oko 1657. do oko 1740. Glagoljaška sjemeništa otvorena sredinom 18. stoljeća u Zadru i u Priku kod Omiša, dakle opet u spomenutim nadbiskupijama, nisu bila u stanju urediti svoje škole po uzoru na gimnaziju i bogoslovni studij u latinskim sjemeništima. Te su škole u glagoljaškim sjemeništima jedva dosegle razinu najskromnijih starih katedralnih škola za klerike latinskoga obrednog jezika.

ZUSAMMENFASSUNG

Die Kathedralschulen in Dalmatien unter der venezianischen Herrschaft ab Ende des 16. bis Anfang des 19. Jahrhunderts nach den bischöflichen Berichten an den Hl. Stuhl.

Die ältesten Schulen in den kroatischen Ländern sind die Kathedralschulen, die in manchen Städten Dalmatiens schon im frühen Mittelalter errichtet wurden. Die Hauptursache, daß ihre tausendjährige Geschichte wenig bekannt ist liegt darin, daß sie in den einheimischen historischen Quellen sehr selten erwähnt sind.

Die neuere Geschichte dieser Schulen kann man doch untersuchen dank den Berichten über die Lage in den verschiedenen dalmatinischen Bistümern ab Ende des 16. bis zum Anfang des 19. Jahrhunderts. Diese Berichte wurden dem Hl. Stuhl zugestellt und befinden sich im vatikanischen Archiv. Die Quellen wurden hauptsächlich in dem vorliegenden Artikel benutzt, um die Geschichte der Kathedralschulen kurz zu schildern. Kürzer oder länger, in größerem oder engerem Umfang haben diese Schulen in Split, Zadar, Hvar, Makarska, Trogir, Šibenik, Krk, Osor und Rab gewirkt. Es wird auch die Frage aufgeworfen, warum diese Schulen in den bischöflichen Städten Nin, Skradin und Korčula nicht gewirkt haben.

Das glücklichste Ende hatten die Kathedralschulen in den Zentren der zwei damaligen dalmatinischen kirchlichen Metropolen in Split und Zadar, wo sie ihren Platz den Schulen für die Ausbildung der künftigen Priester überlassen haben. Aus diesen Schulen haben sich Gymnasien, Lyzeen und hohe theologische Schulen entwickelt. Schon am Anfang des 18. Jahrhunderts sind diese Schulen in Split berühmt geworden, vergleichbar mit ähnlichen Institutionen in den anderen europäischen Ländern.

(übers. I. TOMLJENVIĆ)